

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĀZIJAS STUDIJU PROGRAMMA
JAPĀNAS MODULIS

**ZEMĀS DZIMSTĪBAS PROBLĒMA JAPĀNĀ:
SABIEDRĪBAS PAAUDŽU MAIŅAS REZULTĀTS**

BAKALaura DARBS

Autors: **Marta Vēvere**

Stud.apl.mv07039

Darba vadītājs: asoc. profesore Agnese Haijima

RĪGA 2010

SATURS

ANOTĀCIJA.....	2
ANNOTATION.....	3
IEVADS	4
LITERATŪRAS APSKATS.....	5
1. ZEMĀ DZIMSTĪBA JAPĀNĀ KĀ EKONOMISKA UN SOCIĀLA PROBLĒMA.....	8
1.1. Iedzīvotāju skaita samazināšanās.....	8
1.2. Sabiedrības novecošanās.....	9
1.3. Nepietiekams darba spēks.....	10
2. SIEVIETES PRIORITĀŠU MAIŅA KĀ CĒLONIS ZEMAJAI DZIMSTĪBAI.....	15
2.1. Ģimenes lomu dalīšanas modelis.....	15
2.2. Mūsdienu japāņu mātes – vienas, rūpēs par bērniem.....	21
2.3. Laulību atlikšana.....	26
2.4. Sieviešu izglītība.....	29
2.5. Sieviešu karjera.....	32
3. VALDĪBAS CENTIENI STIMULĒT DZIMSTĪBU.....	37
3.1. Tiešās subsīdijas bērnu audzināšanai.....	37
3.2. Institucionālās vides uzlabošana.....	41
NOBEIGUMS.....	45
LITERATŪRAS SARAKSTS.....	47
PIELIKUMS.....	49

ANOTĀCIJA

Darbā tiek apskatīta zemās dzimstības problēma Japānā, kā arī tiek mēģināts skaidrot šīs tendences rašanās cēloņus un ietekmi gan uz sabiedrību, gan ekonomiku kopumā.

Darba mērķis ir skaidrot kāpēc zems dzimstības līmenis būtu uzskatāms ne vien par ekonomisku, bet arī sociālu problēmu, kas saistāms ar ģimenes lomu sadalījumu un sieviešu statusu sabiedrībā. Turklāt tiks apskatīts, kādas sekas varētu rasties, ja jaundzimušo skaits turpinās sarukt.

Darbs ir sadalīts 3 daļās, kur pirmajā daļā tiek aplūkotas vispārējās iezīmes zemajā dzimstības līmenī un iespējamās sekas, kādas varētu rasties, ja dzimstības līmenis turpinās samazināties.

Otrā daļā tiek vērsta uzmanība uz grūtībām, ar kurām sievietēm nākas saskarties izvēloties starp bērnu audzināšanu un karjeru. Savukārt trešajā daļā tiks aplūkotas valdības izveidotās programmas, kas tika radītas, lai stimulētu dzimstības līmeni.

ANNOTATION

This Paper examines the low fertility tendencies in Japan, also it explains the causes of this tendency and its impact on society and economy.

Paper purpose is to explain why low-fertility rate should be overlooked not only as economical, but also as social problem, that is linked with family role model and women status in society. In addition the Paper will examine the causes that may appear if the birth rate will continue to decrease.

The work consists of 3 parts: the possible results if the low fertility rate continue to drop, strains with what women have to face when trying to balance career and child rearing, and Japan`s government established programms for birth-rate stimulation.

IEVADS

Ja pirms vairākām dekādēm cilvēki uztraucās par pasaules pārapsdzīvotības problēmu, tad mūsdienās daudz aktuālāka tēma ir straujais dzimstības samazinājums, kas ir daudz izteiktāks tieši ekonomiski visattīstītākajās valstīs un viena no šīm valstīm ir Japāna, kur dzimstības līmenis šobrīd ir krasi zem t.s. “aizvietojamības robežas”, kuram būtu jābūt aptuveni diviem bērniem uz vienu sievieti.*

Tomēr, rodas jautājums, kāpēc valstī, kura ir viena no apdzīvotākajām vietām pasaulē, šī problēma ir tik aktuāla. Pēc Japānas Centrālās Statistikas pārvaldes datiem iedzīvotāju skaits uz vienu kvadrātkilometru sasniedz 343 cilvēku skaitu, kas ir piektais augstākais rezultāts pasaulē¹, turpretī, ja salīdzina ar Latviju, tad iedzīvotāju blīvums Latvijā ir gandrīz desmit reizes mazāks – sasniedzot vien 35 cilvēkus uz vienu kvadrātkilometru².

Neskatoties uz to, ka Japāna ir diezgan blīvi apdzīvota, zemais dzimstības līmenis, iespējams, var negatīvi ietekmēt tās ekonomiku, un šī darba uzdevums ir tuvāk aplūkot iemeslus, kādēļ šī problēma būtu jārisina. Ja šī negatīvā tendence ilgtermiņā nemainīsies, tad tā var novest gan pie pārmērīgi lielas nācijai novecošanās, gan arī pie darbaspēka samazinājuma, kas negatīvi varētu ietekmēt Japānas ekonomisko attīstību.

Viens no visbiežāk pieminētajiem iemesliem, kāpēc būtu jāuztraucas par zemo dzimstību, ir fiskālā veselība. Valstīs, kurās dzimstība ir zema, valdības uztraucas par to, kurš maksā nodokļus un veiks sociālās iemaksas brīdī, kad pensionēto cilvēku skaits pārsniegs ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaitu. Citas bažas ir par to, kas notiks ar ekonomiku, ja patērētāju skaits samazināsies, kā arī ir pamats uztraukties par nācijai skaitlisku samazinājumu.³

Turklāt zemā dzimstība nebūtu jāuztver tikai kā ekonomiska problēma, kas būtu jārisina, bet to vajadzētu uzlūkot arī kā sava veida signālu, sociālajām pārmaiņām sabiedrībā. Notiek kārtējā paaudžu maiņa, kuras rezultāts, iespējams, daļēji atspoguļojas zemajā jaundzimušo skaitā, jo to vecāki izvēlas citas prioritātes. Tāpēc turpmāk šajā darbā tiks aplūkots, kā dažāda veida sabiedrības izmaiņas var zināmā mērā ietekmēt jaundzimušo skaitu starp sievietēm.

* Lai apzīmētu dzimstības līmeni, šajā darbā tiks izmantots summārais dzimstības koeficients, kas ir vidējais bērnu skaits, kuri varētu piedzimt vienai sievietei viņas dzīves laikā, ja dzimstība katrā vecuma grupā saglabātos aprēķina gada līmenī. Šajā darbā summārā dzimstības koeficienta noteikšanai tiks izmantots arī starptautiski pieņemtais apzīmējums TFR (Total Fertility Rate).

¹ Japānas Centrālā Statistikas pārvalde. <http://www.stat.go.jp/english/data/handbook/pdf/c02cont.pdf> [Aplūkots 07.04.2010]

² *Latvijas Statistikas Gadagrāmata 2008*, Latvijas Republikas Centrālā Statistikas pārvalde, 2008.116.lpp

³ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.3.

Pēdējo 2 dekāžu laikā termini *kōreika* (高齢化 – *koureika*) – novecošanās un *sjōsika* (少子化 – *shoushika*) jeb „sabiedrība bez bērniem” Japānā ir kļuvuši populāri. Pēc 1990.gada t.s. 1.57 šoks*, bija kļuvis par ļoti aktuālu jautājumu visā Japānas sabiedrībā.⁴ Ekonomisti to saista ar vispārējo ekonomisko recesiju un augstajiem finansiālajiem līdzekļiem, kas ir nepieciešami bērna uzaudzinašanai, antropologi – ar sociālajām pārmaiņām sabiedrībā, bet politologi – ar valsts politiku attiecībā uz ģimenēm un bērnu audzināšanu. Tomēr nav konkrētas formulas, kura noteiktu, kurš no šiem faktoriem ir vainojams pie zemās dzimstības, jo visi šie iespējamie cēloņi ir savā veidā vainojami pie zemā dzimstības līmeņa, tādēļ, meklējot risinājumu zemās dzimstības novēršanai, ir jāņem vērā visi iespējamie faktori.

Pēc II Pasaules kara Japānas dzimstību varētu iedalīt 3 periodos: 1) 1947-1957.gadam, kad jaundzimušo skaits samazinājās vairāk nekā par pusi; 2) 1957-1973.gadam, kad dzimstības līmenis samērā nostabilizējās, un 3) 1973.gads līdz mūsdienām, kad dzimstības līmenis turpina kristies,⁵ un šajā darbā tuvāk tiks aplūkots tieši pēdējais periods un ar to saistītās tendences un izmaiņas gan sabiedrībā, gan arī jaundzimušo skaita pieaugumā atkarībā no šīm izmaiņām.

Turpmāk, darbā tiks apskatītas gan zemās dzimstības tendences pēdējo 40 gadu laikā, iespējamie cēloņi šī fenomena aizsākumiem, valdības veidotās programmas un to iedarbība uz demogrāfisko stāvokli, kā arī iespējamās sekas, kādas varētu notikt, ja dzimstības līmenis turpinās kristies.

Darbs ir sadalīts trīs daļās, kurās tuvāk tiek aplūkoti faktori zemajai dzimstībai un iespējamās metodes to risināšanai, apskatot dažādu autoru vērtējumus zemajai dzimstībai un iespējamās likumsakarības un cēloņus, kas ir izraisījuši šo jaundzimušo skaita sarukumu.

Pirmajā daļā tiek izklāstīta pastāvošā situācija Japānā un tiek norādīts uz to, kāpēc zemā dzimstība var tikt uzskatīta par ekonomisku un sociālu problēmu, un ar kādām sekām nāktos saskarties, ja šī problēma netiktu risināta.

Otrajā daļā tiks aplūkoti dzimumu vienlīdzības un sieviešu statusa jautājums, kurš ir sabiedrības paaudžu maiņas rezultāts un kas savā veidā, iespējams, ir viens no iniciatoriem zemajai dzimstības tendencei. Lai varētu labāk izprast saistību ar dažādām sociālām norisēm

* 1,57 šoks – 1989.gadā masu mēdiņu radīta ažiotaža, kas tika radīta, lai pievērstu uzmanību zemajam dzimstības līmenim, kas tajā gadā bija nokritis līdz 1,57 jaundzimušajiem uz vienu sievieti.

4

Bengston, L.V. *Aging in East and West: Families, States, and the Elderly*. New York: Spring Publishing Company, 2001. p. 95.

⁵ Ogawa N., Retherford D.R. Japan's Baby bust. *East-West Working Papers, Population and Health Series*, 2005, N 118. p.1.

un to saistību ar zemo jaundzimušo skaitu, šajā daļā tiks izmantoti arī attēli, kas salīdzina sabiedrības jaunās tendences un dzimstības līmeņa izmaiņas.

Trešajā daļā, savukārt, tiks vērsta uzmanība uz valdības centieniem stimulēt dzimstību, kur tiks aplūkots cik efektīvas ir bijušas valsts izveidotās programmas, lai veicinātu jaundzimušo skaita pieaugumu, kā arī tiks apskatīts, vai valdība ir vērsusi uzmanību uz zemo dzimstību, kā daudz dziļāku sociālo problēmu, ne vien, kā īslaicīgu parādību, kas ir skaidrojama ar finansiālo nestabilitāti.

Darba galvenais uzdevums ir atainot to, ka pie zemās dzimstības nav vainojami tikai ekonomiskie faktori un lielās izmaksas bērnu uzaudzīnāšanā un skološanā, bet arī dažādas sociālas pārmaiņas, kā, piemēram, sievietes statusa izmaiņas un ģimenes lomu modeļa ietekme uz dzimstības līmeni valstī.

Lai skaidrotu japāņu valodas vārdus tiek izmantota Edgara Kataja izveidotā latviešu valodas transkripcija.

LITERATŪRAS APSKATS

Lai atspoguļotu izvēlētas tēmas aktualitāti un ietekmi uz mūsdienu sabiedrību un ekonomiskajām norisēm, tad darbā pārsvarā tika izmantota literatūra, kas ir sarakstīta pēdējos 20 gados. Tika aplūkoti gan darbi, kas vērš lielāku uzmanību tieši uz ekonomiskām un politiskām norisēm, kas ir daļēji saistītas ar zemo dzimstības jautājumu, gan arī dažādi sociāli pētījumi un autoru darbi, ka veltīja lielāku izpēti tieši sociāla rakstura norisēm.

Šajā darbā, lai izkristalizētu zemās dzimstības līmeņa saistību ar Japānas ekonomiku, tika izvēlēti vairāku autoru darbi. Īpaši atzīmējami būtu japāņu ekonomista Toru Suzuki sarakstītie darbi. “Fertility Decline and Policy Development in Japan” (2006) un “The Latest development in Population in Japan” (2009). Šajos rakstos tiek likts uzsvars ne vien uz to, kā zemais dzimstības līmenis spēj ietekmēt Japānas ekonomiku, bet arī aplūkoti dažādi sociāli iemesli zemajai dzimstības tendencei. Arī Maikls Suttons (Michael Sutton) savā 2009.gada darbā vērš lielāku uzmanību tieši uz iespējamajām negatīvajām sekām, kādas varētu atstāt zemā dzimstības līmeņa krišanās.

Vēl būtu jāpiemin Maikla D. Hurda (Michael D. **Hurd**) un Naohiro Yashiro (**Yashiro Naohiro**) grāmata “The economic effects of aging in the United States and Japan” (1997), kas atspoguļo dzimstības samazināšanās negatīvo ietekmi uz sabiedrības novecošanos.

Lai norādītu uz pārmaiņām sabiedrībā tika izmantoti vairāku autoru darbi. To starpā Mjūrielas Džolivetas (Muriela Jolivet) grāmata “The Childless Society” (1997), kur tika atspoguļoti gan piemēri no dzīves, kur sievietes aizvien negribīgāk padodas ģimenes lomu sadalījumam, gan arī tika aplūkoti dažādi aspekti, kuri ir veicinājuši zemās dzimstības tendenci.

Visbeidzot, lai aplūkotu gan Japānas valdības politiku attiecībā pret zemo dzimstības līmeni, kā arī dažādas sociālas pārmaiņas, kas ietekmē jaundzimušo skaita sarukumu, tika aplūkota redaktora Fransesas Rozenblutas (Francesa Rosenbluth) grāmata “The Political Economy of Japan’s Low Fertility” (2006), kur vairāki autori vērsuši uzmanību, gan ar kādām grūtībām sievietēm nākas saskarties, ja tās izvēlas savienot bērnu audzināšanu ar karjeras izvēli, gan arī aplūkoti valdības veiktie pasākumi dzimstības līmeņa stimulēšanā.

Lai pārbaudītu datus, kas ir saistīti ar dažādām sociālajām norisēm, galvenokārt, tika izmantoti Japānas Centrālās Statistikas pārvaldes mājaslapas dati.

1. ZEMĀ DZIMSTĪBA JAPĀNĀ KĀ EKONOMISKA UN SOCIĀLA PROBLĒMA

1.1. Iedzīvotāju skaita samazināšanās

Pēdējos gados demogrāfi, ģeogrāfi un politikas zinātnieki visai reti diskutē par dzimstības līmeņa, nacionālā lepnuma un identitātes saistību. Taču tajās valstīs, kur dzimstība ir zema, šis jautājums kļūst aizvien aktuālāks. Skatoties no šāda viedokļa, zemā dzimstība iedragā nacionālo viengabalainību, samazinot nacionālos resursus. Jo lielāka ir populācija, jo stabilāka būs tās ekonomika un nostiprinās arī nacionālo pašapziņu. Dzimstības līmeņa samazināšanās nav vien jautājums par cilvēku resursu sarukumu, bet tas ir arī cieši saistīts ar nacionālo identitāti, stabilitātes, vēstures un kultūras saglabāšanu.⁶

Lai saprastu Japānas ekonomikas attīstību, ir nepieciešams aplūkot arī saistību starp populāciju un ekonomiku, kā arī nacionālo spēcīgumu. Japānas premjerministrs Keidzo Obucji* (*Keizo Obuchi*) vērsa uzmanību uz to, ka, ja jaundzimušo skaits turpinās sarukt, tad drīz vien būs novērojama populācijas samazināšanās, kas līdz šim bija viens no nācijas pamatiem, un tas atstās negatīvu ietekmi gan sociālajā, gan ekonomikas nākotnē.⁷ Turklāt Japānas Ekonomikas, Darba un Labklājības ministrija 2006. un 2005.gadā norādīja uz to, ka Japānas izaugsme 1970.gados bija cieši saistīta tieši ar to, ka tai bija augsts nodarbināto skaits un visai niecīgs ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits. Tāpat arī tādos Japānas laikrakstos kā „Daily Yomiri”, „Kato”, „The Japan Times”, bieži vien ir sastopamas līdzīgas bažas: „Sarūkošais iedzīvotāju skaits – to nedrīkst pieļaut, lai tas neiedragātu nācijas stabilitāti un dzīvotspēju”⁸.

Taču tajā pašā laikā, politoloģe Fransesa Rosenbluta* (Fransesa Rosenbluth) oponē, pieminot to, ka arī ar skaitliski mazāku populāciju, palielinot tās darba ražīgumu, ir iespējams palielināt ienākumus uz vienu iedzīvotāju, tādā veidā uzlabojot dzīves kvalitāti un nodrošinot

⁶ Sutton M. Lowest-low Fertility in Japan: Consequences for a Once Great Nation, *Ritsumeikan University, Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 2009 N. 12., p.62.

http://www.bulletinofgeography.umk.pl/12_2009/04_sutton.pdf [Aplūkota 21.02.2010]

* Keidzō Obucji (小淵恵三, 1937-2000) - Japānas premjerministrs no 1998.-2000.gadam.

⁷ Obuchi Keizō. 1998: Policy Speech by Prime Minister Keizo Obuchi to the 143rd Session of the Diet, August 7 1998 In: Sutton M. Lowest-low Fertility in Japan: Consequences for a Once Great Nation, *Ritsumeikan University, Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 2009 N. 12., p.63.

http://www.bulletinofgeography.umk.pl/12_2009/04_sutton.pdf [Aplūkota 21.02.2010]

⁸ Sutton M. Lowest-low Fertility in Japan: Consequences for a Once Great Nation, *Ritsumeikan University, Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 2009 N. 12., p.63.

http://www.bulletinofgeography.umk.pl/12_2009/04_sutton.pdf [Aplūkota 21.02.2010]

* Fransesa Rosenbluta – Politikas zinātņu profesore Jēlas Universitātē.

labvēlīgu vidi. Populācijas izmēram nekad nav bijusi tieša saistība ar nācīgas miera vai drošību. Tāpēc ekonomiskās problēmas, kas saistītas ar zemo dzimstību var būt arī nedaudz pārspīlētas.⁹

Viedokļi par to, cik liela nozīme ir konkrētam iedzīvotāju skaitam attiecīgajā valstī, nenoliedzami atšķiras. Šķiet, ka nevar īsti noteikt, cik lielā mērā iedzīvotāju skaits spēj ietekmēt nācīgas pastāvēšanu un tās identitātes apzināšanos, bet, nepārprotami, iedzīvotāju skaits ir daļēji saistāms gan ar nacionālās pašapziņas celšanu, gan arī ar valsts ekonomisko labklājību, kas ir atkarīga ne tikai no cilvēku skaita un darba ražīguma, bet arī no tā, cik daudz ir darbspējīgā vecuma iedzīvotāju, kas tiks plašāk aplūkots nākamajā apakšpunktā.

1.2. Sabiedrības novecošanās

Iedzīvotāju skaita izmaiņas nav vienīgais iemesls, kādēļ būtu jāuztraucas par jaundzimušo daudzuma samazinājumu. Gan zemais dzimstības līmenis, gan iedzīvotāju dzīves ilguma palielināšanās (2009.gadā vidējais dzīves ilgums sasniedza 82.12 gadus¹⁰) noved pie tā, ka populācijas ne vien samazināsies, bet arī novecosies.¹¹ Pie dzimstības līmeņa 1.39 bērni uz vienu sievieti, darbspējīgo iedzīvotāju procents varētu dubultoties no 34% 2009.gadā līdz pat 76% 2050. Turklāt Japānas iedzīvotāji galvenokārt ir atkarīgi no pensiju sistēmas, kur par pensijām maksā nodokļu maksātāji, kas konkrētajā brīdī atrodas darbspējīgā vecumā. Tādēļ tāda veida sistēma, pie tik augstiem demogrāfiskās atkarības koeficientiem var novest pie šī brīža pensiju sistēmas sabrukuma. Tāpēc daudzi jaunāka gada gājuma japāņi atsakās maksāt nodokļus par pensijām, aizbildinoties ar to, ka populācijas novecošanās rezultātā, brīdī, kad viņi aizies pensijā, vairs nebūs neviena, kas varētu maksāt par viņu pensijām.¹²

Japānas straujā novecošanās rada nestabilitāti sociālās drošības jautājumos, tādā veidā vairojot neuzticību šī brīža nodokļu maksātājos, kuriem, iespējams, netiks garantēta līdzvērtīga pensijas izmaksa, kad viņi būs sasnieguši attiecīgo pensijas vecumu, ja zemā dzimstība saglabās savu līdzšinējo tendenci. Līdz ar to, tas varētu pāraugt plašākā sabiedrības neapmierinātībā. Kā arī pie iespējamās līdzšinējās pensiju sistēmas sabrukuma, kas varētu negatīvi ietekmēt šī brīža nodokļu maksātājus.

⁹ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.3.

¹⁰ Central Intelligence Agency <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2102rank.html> [Aplūkota 07.04.2010.]

¹¹ Kawahashi, Y., Ikegami, K. Reviving Japan's Low Fertility Rate: Struggle for True Gender Equality, In: 2nd Asian Women Parliamentarians' and Ministers' Conference, Canberra, June 30, 2004. p.2. http://www.pgpd.asn.au/Asian_Women%27s_Meeting/kawahashi%20-%20Japane%27s%20ageing%20population.pdf [Aplūkota 20.04.2010.]

¹² 青木, 玲子; Vaithianathan, Rhema, ドメイン投票法は日本の少子化対策になるか?, 一橋大学, 2009年6月 p.4 http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/17525/1/pie_dp435.pdf [Aplūkota 23.03.2010]

Arī Japānas straujā ekonomiskā aktivitāte iepriekšējos gados ir skaidrojama ar tās zemo demogrāfiskās atkarības līmeni*, ko apzīmē ekonomiski neaktīvo cilvēku (tie, kuri jaunāki par 15, vecāki par 64 gadiem) attiecība pret ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem. Taču strauji augošā zemās dzimstības līmeņa rezultātā, šis demogrāfiskās atkarības koeficients ir krietni audzis, līdz ar to uzliekot lielāku slogu uz nodokļu maksātāju pleciem.¹³

Ir divi sabiedrības novecošanās aspekti. Viens no tiem ir vecāka gada gājuma cilvēku proporcionāls skaita pieaugums attiecībā pret visu iedzīvotāju skaitu, bet otrs ir zems iedzīvotāju skaita pieaugums, kas var tikt tieši izskaidrots ar zemo dzimstības līmeni. Ja pirmais aspekts ekonomiku ietekmē tā, ka ir jāveic ienākumu pārdale, uzliekot lielāku slogu uz nodokļu maksātāju pleciem, tad zemās dzimstības līmenis noved pie darbaspēka samazinājuma, kas ir viens no galvenajiem ražošanas faktoriem.¹⁴

Lai atspoguļotu iedzīvotāju skaita samazināšanās tendences un attiecību starp ekonomiski aktīvajiem un ekonomiski neaktīvajiem iedzīvotājiem, šī darba beigās ir ievietota Japānas iedzīvotāju vecuma piramīda (1.1.Attēls), kurā tiek atainots kā no 1970.gadam ir izmainījusies iedzīvotāju skaita struktūra un kāda tā varētu būt 2050. gadā (1.3.Attēls), ja dzimstības līmenis saglabāsies nemainīgs.

No dotajiem attēliem var novērot, ka 1970.gadā bija ievērojami lielāks ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits, kas savā veidā, iespējams arī spēlēja lielu lomu, toreizējā Japānas ekonomikas augšupejā, savukārt, ja aplūko 2005.gada piramīdu var redzēt, ka ir palielinājies ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits. Turklāt apskatot 2050.gada iespējamo iedzīvotāju skaita piramīdu, kāda tiek prognozēta, ja dzimstības līmenis saglabāsies nemainīgs, tad var skaidri redzēt, ka iedzīvotāju skaits ne vien samazināsies, bet ekonomiski neaktīvo iedzīvotāju skaits būtiski pārsniegs darbaspējīgā vecumā esošo iedzīvotāju skaitu.

1.3. Nepietiekams darbaspēks

Ārzemju darbinieku izslēgšana no darbaspēka ir raksturīga nacionālās ekonomikas stratēģija Japānā. 2005.gada Japānas ekonomikas ministrija noraidīja iespējamo ārzemju darbaspēka papildinājumu, kas varētu uzlabot darba tirgu, aizbildinoties ar to, ka tādā gadījumā

*

13

Hurd D.M., Yashiro N. *The economic effects of aging in the United States and Japan*, Chicago: The University of Chicago Press, 1997, p.60.

14

ibid p.60.

būtu novērojamas nevēlamās blakusparādības, kā, piemēram, neapmierinošs darba ražīgums, nesaskaņas starp kopienām, kā arī noziedzības līmeņa pieaugums.¹⁵ Savukārt Labklājības ministrija norādīja uz to, ka nav pieņemami darbaspēka sarukumu izlīdzināt vien ar ārzemju darbaspēka palīdzību, bet gan svarīgāk būtu attīstīt darba vidi, lai vietējie spētu ņemt aktīvu līdzdalību darba tirgū.¹⁶

Lai gan nepietiekama darbaspēka problēma būtu visai vienkārši atrisināma, kā, piemēram, to ir izdarījušas Rietumu valstis, iepludinot jaunus darbiniekus no citām valstīm, tad tik homogēnai sabiedrībai kāda tā ir Japānā, šī metode nav pati piemērotākā, un augstāk minētie valdības norādījumi spilgti atspoguļo valsts attieksmi attiecībā pret ārzemju darbaspēku.

Kopš 1970.gada starptautiskā darbaspēka migrācija ir spēlējusi niecīgu lomu Austrumu un Dienvidaustrumāzijas ekonomiskajā attīstībā un populācijas izmaiņās. 1995.gadā ārzemju strādnieki sasniedza tikai 3.7 miljonus no visa 138 miljonu lielā darbinieku skaita 7 galvenajās Austrumu un Dienvidaustrumāzijas imigrācijas galapunktos – Japānā, Dienvidkorejā, Taivānā, Honkongā, Malaizijā un Taizemē. Tādējādi ārzemnieki sastādīja vien 2.7% no visa šo valstu darbaspēka. Lielākā daļa bagāto Āzijas valstu ir ar proporcionāli mazāku skaitu ārzemju darbinieku nekā industriālajās demokrātijās Ziemeļamerikā un Rietumeiropā, kur 5-12 % no visa darbaspēka un iedzīvotāju skaita sastāda tieši ārzemnieki vai ārzemēs dzimušie. Neviena no Austrumāzijas valstīm nav tieši atvērta imigrācijai. Bailes no masu migrācijas no valstīm, kurās iedzīvotāju skaits ir nesalīdzināmi lielāks un no kurām vērojama lielāka migrācijas plūsma, kā arī iespējamie migrācijas draudi, ja migrācija tiks daudz plašāk atbalstīta, pateicoties ekonomiskās attīstības vajadzībām, ir iemesls, kādēļ lielākā daļa ārzemju darbinieku tiek paturēti kategorijās: studenti, pasniedzēji, nelegālais darbaspēks.¹⁷

Salīdzinot ar Rietumeiropas valstīm, ārzemju darbaspēka skaits Japānā ir visai niecīgs, tāpēc rodas jautājums kāpēc imigrantu darbaspēks ir tik nepopulārs tik ekonomiski attīstītajā valstī kā Japāna. Jo, iespējams, ja Japānas dzimstības līmenis nemainīsies, tad tai būtu nepieciešama darbaspēka iepludināšana no ārvalstīm.

Japānas stratēģija attiecībā pret imigrāciju var tikt uzskatīta par cenšanos izvairīties no Rietumeiropas kļūdām, ar kādām tā saskārās viesstrādnieku periodā 1960.gados, kad liela daļa ārzemju viesstrādnieku pārvācās uz kādu no šīm valstīm ar savām ģimenēm. Ja Austrumāzija

¹⁵ Ministry of Economy Trade and Industry. 2005: *White Paper on International Trade*, (Ekonomikas Ministrija 2005, 368;387) <http://www.meti.go.jp/english/report/index.html> [Aplūkota 12.03.2009]

¹⁶ Sutton M. Lowest-low Fertility in Japan: Consequences for a Once Great Nation, *Ritsumeikan University, Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 2009 N. 12., p.66. http://www.bulletinofgeography.umk.pl/12_2009/04_sutton.pdf [Aplūkota 21.02.2010]

¹⁷ Mason, A. *Population change and economic development in East Asia*. Stanford: Stanford University press, 2001, p.332.

plaši atvērtu durvis viesstrādniekiem, lai atbalstītu straujo ekonomisko attīstību, tad viesstrādnieku skaits varētu strauji augt, kas varētu novest pie iespējamās algu celšanās apstādināšanas un izmainīt pensionāru pabalstus.¹⁸

Šie ir daži no aizbildinājumiem, kas, šķiet, tiek izmantoti, lai Japāna izvairītos no ārzemju darbaspēka iepludināšanas, tādā veidā saglabājot savu nacionālo viengabalainību, nepieļaujot nacionālo minoritāšu skaitam palielināties.

Lielākajā daļā valstu ar mēreni zemu dzimstības līmeni ir dažādas sabiedrības grupas ar augstu dzimstības līmeni, kas, savukārt, pozitīvi ietekmē vidējo dzimstības līmeni valstī. Pie šīm grupām pieder: imigranti no valstīm ar tradicionāli relatīvi augstu dzimstības līmeni, cilvēki no kādas konkrētas konfesijas, kā arī jauniešu grūtniecība. Taču šādas grupas nav visai izplatītas Japānā. Lai gan imigrantu skaits Japānā pēdējos gados ir audzis, tas joprojām ir ierobežots, turklāt, Japāņu sievietēm tāpat ir augstāks dzimstības līmenis nekā ārzemju¹⁹. Kas attiecas uz reliģiju, Budisms un Šintoisms ir dziļi iesakņojies Japānas kultūrā, tam nav nekādas tiešas ietekmes uz dzimstības līmeni. Arī jauniešu grūtniecības izplatība ir visai niecīga un ir viszemākā starp attīstītajām valstīm.²⁰

Tāpēc varētu secināt, ka ārzemju darbaspēka iepludināšana īpaši neizmainītu pašu dzimstības tendenci starp sievietēm. Lai to izdarītu, būt nepieciešams novērst tos apstākļus, kādēļ sievietes mūsdienās izvēlas mazāk bērnus, kas tiks aplūkots nākamajā šī darba daļā. Bet jebkurā gadījumā, ārzemnieku iebraukšanas atvieglošana, vismaz daļēji varētu izlīdzināt iespējamo darbaspēka trūkumu, kāds varētu rasties, ja zemā dzimstība saglabās savu līdzšinējo tendenci.

Lai arī ne tik liela uzmanība tika pievērsta ārzemju strādnieku ieplūšanai 1980.gados, kad notika t.s. “burbuļa” ekonomika* un bija samazinājies darbaspēka lielums, daļa ekspertu pat uzskatīja, ka ārzemju strādnieku ienākšana ir neizbēgama un pat vēlama, lai labotu zemās dzimstības izraisītās sekas pēc 1970.gadiem. Taču viņi runāja drīzāk par “pagaidu viesstrādnieku scenāriju” nevis par migrantiem, kas apmetīsies uz dzīvi Japānā, bet tajā pašā laikā viņu oponenti atzīmēja arī to, ka, iespējams, šie imigranti varētu iemitināties uz pastāvīgu palikšanu, kā tas ir noticis Rietumu zemēs. Tomēr pēc “burbuļa” ekonomikas plīšanas 1990. gados daudzi no šiem ekspertiem pārtrauca runāt par ideju, ka būtu nepieciešams iepludināt

¹⁸ Hurd D.M., Yashiro N. *The economic effects of aging in the United States and Japan*, Chicago: The University of Chicago Press, 1997, p.60.

¹⁹ 国立社会保障・人口問題研究所 <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2008/PSJ2008-04.pdf> [Aplūkota 28.02.2010]

²⁰ Iwasawa, M., Kamta, K., Kaneko, R., et al., The End of Lowest-low Fertility in Japan? Spatial Analyses of the Fertility Reversal after 2005. In: *International Union for the Scientific Study of Population Conference*, Marrakesh, October 2, 2009, p.5. <http://iussp2009.princeton.edu/download.aspx?submissionId=92289> [Aplūkota 26.02.2010]

* burbuļa ekonomika – laika posms no 1986-1991.gadam, kam raksturīga ekonomiskās augšupejas apstāšanās.

ārvalstu darbaspēku, jo ekonomikas pārkaršanas rezultātā, bezdarbs starp Japānas iedzīvotājiem bija kļuvis par daudz aktuālāku problēmu.²¹

Acīmredzot, ekonomiskās recesijas laikā, ārzemnieku darbaspēka ieviešanas ideja nevarēja gūt pietiekami plašu sabiedrības atbalstu, turklāt tajā laikā ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits bija pietiekams, lai nodrošinātu darba tirgus pieprasījumu, taču tā kā jau deviņdesmito gadu sākumā turpināja samazināties dzimstības līmenis, kas varētu veidot atsevišķas ekonomiskas problēmas nākotnē, to starpā nepietiekamu darbaspēku, tad šis ierosinājums, par ārzemnieku darba iepludināšanu, bija neizbēgams.

Tāpēc 2008.gada jūnijā grupa politiķu no Liberāli Demokrātiskās partijas (LDP) nāca klajā ar t.s. "Japāņu-stila imigrācijas politikas priekšlikumu" tā brīža premjerministram Jasuo Fukudam* (*Yasuo Fukuda*), tādā veidā cenšoties samazināt iedzīvotāju skaita krišanos. Šajā priekšlikumā bija teikts, ka, ja Japāna vēlas izdzīvot, tad tai ir jāatver savas durvis pasaulei kā starptautiskai valstij, izveidojot imigrantu nāciju un iepludinot ārzemju darbaspēku, tādā veidā atdzīvinot Japānu. Šī priekšlikuma galvenais iniciators bija LDP Sekretārs Hidenao Nakagava (*Hidenao Nakagawa*), un šis plāns paredzēja 50 gadu laikā populāciju palielināt par 10%, kas varētu līdzināties situācijai Vācijā un Spānijā. Tā brīža premjerministrs Fukuda daļēji atbalstīja šī priekšlikuma plānu, bet tā kā viņa vadīšanas termiņš beidzās 2008.gada 1.septembrī, tad pēc viņa demisijas šis priekšlikums netika tālāk izskatīts. Turklāt nākamie premjeri Taro Aso* un šī brīža premjerministrs Jukio Hatojama* (*Yukio Hatoyama*) neizrādīja nekādu atbalstu šim priekšlikumam.²²

Šī situācija arī zināmā mērā atspoguļo sabiedrības nostāju pret ārzemnieku darbaspēka iebraukšanu Japānā, kur vienai daļai nav īpašu iebildumu pret šāda veida politiku, ja tas varētu uzlabot un atveseļot Japānas ekonomiku, savukārt pēdējie premjerministri, noraidot LDP ierosinājumu, atvieglojot ārzemju darbinieku iebraukšanu Japānā, parāda vēl sabiedrībā valdošo atturīgumu, pret imigrantiem.

Ja imigrācijas politika būtu elastīgāka, tad līdz ar darbaspējīgo iedzīvotāju skaita samazinājumu, varētu gaidīt arī pieplūdumu no ārvalstu darbiniekiem no valstīm, kurās nav tik liels pieprasījums pēc strādājošajiem. Tomēr imigrantu skaits, kas būtu nepieciešams, lai

21

Bengston L.Vern, *Aging in East and West: families, states, and the elderly*, New York, Spring Publishing company, 2001, p 95.

* Jasuo Fukuda (福田 康夫, 1936) – Japānas premjerministrs laika posmā no 2007.-2008. gadam.

* Taro Aso (麻生太郎, 1940) – Japānas premjerministrs no 2008.-2009.gadam.

* Jukio Hatoyama (鳩山由紀夫, 1947) – Japānas premjerministrs no 2009.gada.

²²Sutton M. Lowest-low Fertility in Japan: Consequences for a Once Great Nation, *Ritsumeikan University, Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 2009 N. 12., p.67.

http://www.bulletinofgeography.umk.pl/12_2009/04_sutton.pdf [Aplūkota 21.02.2010]

stabilizētu pieaugošo demogrāfiskās atkarības līmeni ir pārāk liels, līdz ar to maz ticams, ka tas varētu notikt. Japānai būtu nepieciešams katru gadu iepludināt ap 600 tūkstošiem ārvalstu strādnieku līdz 2050.gadam, lai panāktu demogrāfiskās atkarības līmeni līdzvērtīgu 1995.gadam. Turklāt, Japānā jau tradicionāli ir uzliktas augstas barjeras attiecībā pret naturalizāciju un tā vienmēr ir bijusi visai izvairīga jautājumos, kas saistīti ar ārzemju darbaspēka iepludināšanu, kas varētu samazinātu populācijas novecošanās risku.²³

Aplūkojot augstāk minētos faktorus, ir skaidrs, ka zemā dzimstība Japānā ir problēma, kas ir jārisina, jo tā var atstāt negatīvu ietekmi gan uz Japānas ekonomiku, gan arī sociālās drošības sistēmu. Turklāt, tā kā Japāna ir visai noraidoša attiecībā uz ārzemju darbaspēka iebrukšanu, tad būtu nepieciešams stabilizēt darbinieku skaitu starp patstāvīgajiem iedzīvotājiem un viens no šādiem veidiem būtu dzimstības stimulēšana un to cēloņu novēršana, kas ir radījusi šo jaundzimušo skaita samazinājumu. Turpmāk šajā darbā tiks aplūkoti iespējamie cēloņi dzimstības samazinājumā, liekot uzsvaru uz Japānas sabiedrības paaudžu maiņu un sieviešu nevēlēšanos sevi ziedot tikai un vienīgi mājas aprūpei, kā arī sieviešu prioritāšu izmaiņu, kas ir saistāms ar to, ka pieaug aizvien lielāka vēlme pēc dzimumu vienlīdzības.

²³青木, 玲子; Vaithianathan, Rhema, ドメイン投票法は日本の少子化対策になるか?, 一橋大学, 2009年6月 p.4 http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/17525/1/pie_dp435.pdf [Aplūkota 23.03.2010]

2. SIEVIETES PRIORITĀŠU IZMAIŅA KĀ CĒLONIS ZEMAJAI DZIMSTĪBAI

2.1. Ģimenes lomu dalīšanas modelis.

Japānā tradicionāli ir izveidojies tāds ģimenes modelis, kurā tiek izteikti nodalītas sieviešu un vīriešu lomas un ģimenes pienākumi. Balstoties uz šo lomu sadalījumu, vīrs ir atbildīgs par ģimenes finansiālo apgādi, savukārt sievas pienākumos ietilpst viss, kas ir saistīts ar mājas dzīves uzturēšanu un bērnu audzināšanu.

Tā kā mūsdienās sievietēm ir paredzēta vienlīdzīgas tiesības gan darbā, gan ģimenē, tad šāds ģimenes modelis, iespējams sāk zaudēt savu pievilcību, dažu sieviešu acīs, kuras vēlas būt finansiāli neatkarīgākas, un vēlētos, lai vīrieši tiktu iesaistīt vairāk ģimenes dzīvē, arī palīdzot dažādos mājas darbos.

Tomēr nereti vīrieši daudz labprātāk izvēlas, ierasto ģimenes modeli, kas jau ir iesakņojies sabiedrībā, tāpēc sievietes, iespējams, aizvien biežāk sāk izjust neapmierinātību par šo izveidoto ģimenes modeli, kas vēlāk var atsaukties arī gan uz atliktajām laulībām, gan arī uz dzimstības samazinājumu, jo nereti, sievietes nevēlas būt vienīgās, kas ir atbildīgas par ģimenes dzīves uzturēšanu.

Šajā apakšnodaļā tiks aplūkots, kā ģimenes lomu sadalījums atspoguļojas sabiedrībā un kāda attieksme pret to ir sievietēm, kurām nākas saskarties ar šāda veida ģimenes un sabiedrības modeli. Apakšnodaļas mērķis ir atspoguļot to, ka sabiedrībai ir tendence mainīt ierasto ģimenes modeli, bet šī tendence ir novērojama vairāk starp sievietēm, kas neuzskata, ka viņām būtu jābūt vienīgajām, kas ir atbildīgas par bērniem, savukārt vīrietim būtu jābūt vienīgajam maizes pelnītājam.

Interesants piemērs no dzīves, kas atspoguļo vīriešu uzskatus, ka sieviete ir tā, kurai vienīgajai ir jā rūpējas par savu bērnu, ir par kādu sievieti Juki, kuras tēvs, kādu dienu, pārnākdams mājās un pamanījis Juki bērnu skaļi raudam savā šūpulītī, sievietes tēvs esot iebrāzies istabā, turēdams mazuli rokās, kliegzot, ka viņš nesaprot, kā Juki var sēdēt uz balkona, rokas klēpī salikusi, kad jebkura cita māte, kas ir šī vārda cienīga, ne mirkli nedomājot būtu aizsteigusies pie raudošā bērna.²⁴

Par citām savas ikdienas problēmām stāsta Juiči māte, kura atklāj, ka dažreiz dienas beigās viņa jūtas tik izmisusi un nogurusi no visiem mājas darbiem un nemitīgās rūpēšanās par bērnu, ka tiklīdz viņas vīrs pārnāk no darba mājās, viņa tam izkliedz ārā visu, kas viņu dienas

²⁴ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997., p.14.

laikā ir nomācis. Tā kā vīrs pēc savas grūtās darba dienas parasti ir pārguris, tad nereti tas beidzas ar lieliem strīdiem. Un pēc viena no šādiem strīdiem viņš savai sievai vienreiz pateica: “Bet ko tu gribi, lai es daru? Tu taču esi viņa māte!”.²⁵

Šie ir tikai divi no neskaitāmiem stāstiem, kas atspoguļo valdošo attieksmi pret lomu sadalījumiem ģimenē, kur tiek uzskatīts, ka rūpēšanās par bērniem ir tikai mātes pienākums. Tā, piemēram, Juki tēvs, tā vietā, lai pats nomierinātu raudošo bērnu, izvēlas nosodīt savu meitu, un kritizēt to par, viņaprāt, mātes pienākumu nepildīšanu. Šis ir spilgts piemērs valdošajai sabiedrības attieksmei, kur ir stingri nodalītas ģimenes lomas, proti, vīra kā ģimenes apgādnieka, bet sievas, kā mājas iedzīves uzturētājas loma. Arī otrajā piemērā spilgti iezīmējas jaunā vīra attieksme, kas pauž visai mazu ieinteresētību bērnu audzināšanas ziņā, noveļot visu vainu uz savu jauno sievu, norādot uz to, ka tā kā viņa ir bērna māte, tad viņas pienākums ir tikt galā ar visām rūpēm, kas ir saistītas ar bērna audzināšanu.

Arī Mjūriela Džoliveta (*Muriel Jolivet*) kritizē jaunās sievas vīru, kurš tā vietā, lai mēģinātu viņai palīdzēt, savu sievu tikai vēl vairāk emocionāli iedragā. Tā kā lielākajai daļai vīru nav jārūpējas par citiem, tad bieži vien tiem ir grūti izrādīt kaut kripatiņu nesavtības. Tāpēc tā vietā, lai iesaistītos dažādu mājas problēmu risināšanā, tie labāk izvēlas ierakties darbos un strādāt virsstundas²⁶

Japāņu tēvi un mātes, var teikt dzīvo divās atšķirīgās pasaulēs, kur vīrs lielāko daļu dienas pavada strādājot kādā firmā, bet sieva turpina rūpēties par bērniem un mājas darbiem, šis darbu sadalījums ir iegājies par sociālu normu visā sabiedrībā, un par šāda veida ģimenes modeļa trūkumu varētu uzskatīt to, ka tēvi nereti netiek īpaši iesaistīti bērnu audzināšanā, un vēlo darba stundu dēļ nereti izpaliek komunikācija starp ģimenes locekļiem.

Tā kā japāņu tēvi savu lielāko laiku daļu pavada darbā un nereti strādājot arī virsstundas, tad ikdienā tiem ir visai maz laika, lai kontaktētos ar saviem bērniem. Pat brīvdienās nav novērojama īpaša vēlme atgūt iekavēto laiku. 1stunda un 32 minūtes (24 minūtes dienā pēc 1999.gada datiem)²⁷, iekļaujot svētdienu, ir viss ko viņi saviem bērniem var piedāvāt. Izskatās, ka japāņu tēviem nav īpašas vēlmes kontaktēties ar saviem bērniem. Viņu hobiji un tas, kā viņi piepilda savu brīvo laiku atspoguļo to, ka viņi drīzāk cenšas izvairīties no kontakta ar saviem bērniem nekā to veidot. Un lai gan viņi pavada savas brīvdienas kopā ar bērniem ir interesanti redzēt cik daudz svarīgākas viņiem ir intereses ārpus mājas (54.7%)* salīdzinot ar hobijiem un

²⁵ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997. p.18.

²⁶ ibid p.18.

²⁷Hitoshi, M. Time Use Survey in Japan, *Seminar In Time Use Survey*, December 8, 1999.
http://www.unescap.org/STAT/meet/timeuse/tus_japan.pdf [Aplūkota 23.03.2010]

lietām, kas saistītas ar māju un ģimeni(35.9%)*. Lielākajai daļai vīriešu ir apbrīnojama spēja dzīvot tā it kā apkārt neviena nebūtu.²⁸

Šie dati atspoguļo to, ka nereti japāņu tēvi nemaz nenostāda ģimeni pirmajā vietā un bieži vien daudz svarīgāki tiem liekas viņu hobiji, kuri ir ārpus mājas. Arī tas, iespējams, ir viens no iemesliem, kāpēc ģimenes lomu dalīšanas modelis ir tik izteikts, jo tā kā japāņu vīrieši acīmredzami nevēlas pavadīt pārāk ilgu laiku kopā ar ģimeni, tad ģimenes maizes nesēja loma, iespējams, viņiem liekas daudz pievilcīgāka.

Valdības pētījums atklāja to, ka lielākā daļa tēvu, tā vietā, lai svētdienā pavadītu laiku ar ģimeni, tie daudz labprātāk izvēlētos doties kādā pārgājienā ar kolēģiem, vai arī dotos makšķerēt. Pat ja šo tēvu sievas pierunā viņus pieskatīt bērnus, tie visdrīzāk to darīs nevis brīvprātīgā kārtā, bet gan uztverot, to kā pienākumu, kuru negribīgi arī izpildīs.²⁹

Šis pētījums atspoguļo vīriešu attieksmi pret ģimeni, kurā viņi ir ģimenes galvas, bet tajā pašā laikā neuzskatot par nepieciešamību darīt tos darbus, kas tradicionāli tiek uztverti par sievietes pienākumu. Kamēr tie izpilda savu pienākumu, strādāt atalgotu darbu un pelnīt naudu ģimenei, tie nereti uzskata, ka sievietes pienākums ir rūpēties par bērniem, tāpēc palīdzība mājas darbos nereti tiek uzskatīt par apgrūtinājumu. Tādā veidā tiek uzkrauta dubulta slodze uz sievietes pleciem, kurām nereti nākas sabalansēt savu karjeru ar bērnu audzināšanu. Šāda tendence varētu būt skaidrojama ar sabiedrībā iedalīto vīriešu un sieviešu ģimenes lomu modeli, kurš gan, pateicoties, paaudžu maiņai, iespējams, sāk zaudēt savu īpatsvaru Japānas sabiedrībā, tādējādi daļēji atsaucoties uz dzimstības līmeņa izmaiņām.

Antropoloģe Kara Hiroko apgalvo, ka tēvi ne vienmēr ir bijuši tik neieinteresēti bērnu audzināšanā un ka kādreiz viņi ir ļoti aktīvi iesaistījušies bērnu aprūpē un arī audzināšanā. Piemēram, Edo periodā bērnu kopšanas padomu grāmatas būtībā tika adresētas tieši vīriešiem. Tajās tika aprakstīts, piemēram, kā tēviem būtu jābaro mazuļi ar pienu, ja mātei tā nebūtu pietiekami daudz. Jāatzīmē, ka Kara Hiroko vēl piemetina to, ka iespējams pateicībā par šādu atbalstu viņu sievām vajadzēja nopulēties darbos kā vergiem, taču tas nemaina faktu, ka vīrieši tajā laikā tika daudz vairāk iesaistīti bērnu audzināšanā, pat, ja tā bija tikai zemnieku sabiedrības privilēģija. Turpretī kontrastā samuraju bērni tika atstāti tikai mātes pārziņā līdz brīdim, kad bērns ir sasniedzis noteiktu vecumu, lai rūpes par viņa izglītošanu un morāles principu ieaudzināšanu pārņemtu tēvs.³⁰

*日本の父親と子供(‘Japanese fathers and their children’), Sōmuchō Seishōnen taisaku hombu, Tokyo, 1987. In: Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997. p.62.

²⁸ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997. p.62.

²⁹ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.10.

³⁰ *ibid* p.64.

Šie samuraju bērnu audzināšanas principi tika izmantoti arī Meidzi perioda (明治時代, *Meiji jidai*, 1868 – 1912)* laika izveidotajā doktrīnā *ryōsaikenbo* (良妻賢母, *ryōsaikenbo* - labas sievas un gudras mātes paraugs), kas krasi iezīmēja vīriešu un sieviešu dalītās lomas, spilgti iezīmējot sievietes lomu, kā atbildīgās par bērnu audzināšanu. Turklāt, pēc Japānas industrializācijas sabiedrībā parādījās jauna vidusšķira, kuri sevi cieši saistīja ar *busji* (武士, *bushi*) jeb samuraju principiem, nodalot vīra un sievas lomas.³¹

Šie principi savā ziņā Japānā ir saglabājušies arī līdz mūsdienām, kur sabiedrībā un ģimenēs nereti ir novērojams jau iepriekšminētais lomu sadalījums. Tādā veidā paredzot atšķirīgus vīra un sievas pienākumus laulībā.

Kenji Hayashi savukārt norāda uz to, ka ģimenes lomu sadalījums ir izveidojies tieši pēckara periodā, kad daudz izplatītākas kļuva tieši nukleārās ģimenes, savukārt vairāku paaudžu ģimenes un mājsaimniecības, kas pašas nodrošināja sevi ar iztiku vairs nebija tik izplatītas un cilvēki aizvien vairāk deva priekšroku tādai ģimenei, kur iztika tiks nodrošināt ar atalgotu darbu. Šis ģimenes modelis, iespējams, kļuva aktuāls, jo tieši pēckara periodā bija nepieciešamība pēc fiziska darbaspēka, līdz ar to savā veidā izveidojot ģimenes lomu sadalījumu, kur vīrietis rūpēsies par naudas pelnīšanu, bet sieviete paliks mājās. Turklāt sabiedrība brīvi pieņēma tāda veida ģimenes modeli.³²

Saistībā ar ģimenes lomu sadalījumu Džeimss Feirers (*James Feyrer*), Brūss Sakerdote (*Bruce Sacerdote*) un Ariela Dora Šterna (*Ariel Dora Stern*) ir izveidojuši teoriju, ka zemais dzimstības līmenis ir tieši saistāms ar sievietes statusu sabiedrībā, kur statuss tiek vērtēts atkarībā no ekonomiskās patstāvības līmeņa.

Šajā teorijā sabiedrības tiek iedalītas trīs daļās – tās, kurās sievietes statuss ir relatīvi zems, nākamā daļa, kur tas ir vidējs vai samērā augsts un trešā pakāpē tiek iedalītas sabiedrības ar relatīvi augstu sieviešu vidējo statusu. Šie autori atklāj, ka tajās sabiedrības daļās, kur sievietes statuss tiek uzskatīts par relatīvi zemu, sievietes lielāku uzmanību velta mājsaimniecības uzturēšanai un arī dzimstības līmenis ir lielāks.³³ Šāda veida sabiedrībās, sievietes arī netiecas pēc karjeras veidošanas, tāpēc nerodas tās grūtības, kādas ir strādājošajām mātēm, kurām nākas sabalansēt ģimenes dzīvi ar darbu, kura dēļ nereti nākas izvēlēties mazāku skaitu bērnu.

* Meidzi restaurācija bija 265 gadus ilgušās Tokugavas sjogunāta valdīšanas beigas, imperatora varas atjaunošana.

³¹ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.64.

³² Hayashi, K. Women's Policy in Low-Fertility Society: Its Policy Implications, *Bull.Inst. Public Health N* 43(3), 1994, p.296.

³³ Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A.D. Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding and Fertility within Developed Nations. *Darhmouth College*, June 9, 2008. p.5

Nākamā fāzē atrodas sabiedrības, kur sievietes statuss ir viduvējs vai samērā augsts. Šajā sabiedrībā sievietēm ir iespējas veidot ienākums ārpus mājsaimniecības, taču tajā pašā laikā uz viņu pleciem tik un tā balstās lielākā daļa mājsaimniecības uzturēšanas pienākumi. Šāda veida sabiedrības modelī dzimstība ir viszemākā, kam par iemeslu ir tas, ka, lai gan sievietēm ir iespēja veidot patstāvīgus ienākumus, laiks, kas viņām ir jāpavada ar bērniem paliek nemainīgs, jo šajās valstīs pastāv uzskats, ka sieviete ir tā, kurai būtu nepieciešams uzņemties rūpes par ģimenes pavarda uzturēšanu. Pie šī sabiedrības modeļa varētu attiecināt tādas valstis kā Japānu, Itāliju un Spāniju.³⁴

Savukārt valstīs ar augstāku sievietes statusu nekā iepriekšminētajās valstīs, arī vīrieši sāk uzņemties daļu no mājas darbiem un bērnu aprūpes pienākumiem, līdz ar to arī dzimstības līmenis ir augstāks. Šāda tendence ir novērojama ASV, Zviedrijā un citās Skandināvijas valstīs. Aplūkojot Pasaules Vērtību aptaujas datus ir skaidri redzams, ka bagāto valstu starpā tajās valstīs, kurās vīrieši vairāk iesaistās mājsaimniecības darbos un bērnu audzināšanā, dzimstības līmeņa rādītāji ir ievērojami augstāki.³⁵

Japānas gadījumā tieši darba apstākļi varētu būt viens no iemesliem, kāpēc vīrieši nespēj veltīt pietiekami daudz laika savām ģimenēm. Sacensība pēc paaugstinājumiem darbā spēlē augstu lomu, un tēvs, kurš izvēlēšies vairāk sava laika veltīt savai ģimenei, nevis darba ražīgumam, cietīs sakāvi cīņā pēc paaugstinājuma, turklāt viņš arī riskē pietiekami labi neiekļauties darba kolektīvā. Tomēr, lai gan par vienu no iemesliem tēvu zemajai iesaistīšanai mājas dzīvē varētu tik uzskatīts tas, ka darba devēji nevēlas mīkstināt darba noteikumus attiecībā pret strādājošajiem tēviem, būtu nepieciešams atzīmēt to, ka vīrieši daudz vairāk nekā sievietes uzsver vīra un sievas lomu sadalījumu laulības dzīvē, kas nozīmē vīra kā ģimenes apgādātāja un maizes pelnītāja lomu, bet sievietes, kā mājas pavarda sargātājas lomu.³⁶

Tieši darba devēji nereti var tikt uzskatīti par šo lomu sadalījumu veicinātājiem, jo darbā tiek izveidots sava veida mikroklimats, kurā vīrietim ir jāpakļaujas grupas interesēm nostādot ģimeni otrajā plānā. Garās darba stundas no vienas puses tiek strādātas ģimenes labā, lai vīrs varētu saņemt augstāku atalgojumu, bet tajā pašā laikā tas var novest arī pie atsvešinātības no ģimenes, jo ģimenes dzīvē tēvu var sastapt visai reti.

Lai gan tēvs varbūt pārāk daudz nekomunicē ar saviem bērniem un, nekad neesot mājās, nespēj sniegt labu piemēru, tēvi saglabā savu simbolu. Bez šaubām tēvs ir tas, no kā bērni visvairāk baidās. Viņš joprojām ir kā piemērs saviem bērniem. Un lai gan tēvu ģimenē redz reti, tomēr viņa prestižs un vieta ģimenē ir neaizstājama, pateicoties viņa ekonomiskajai lomai.

³⁴ Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A.D. Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding and Fertility within Developed Nations. *Dartmouth College*, June 9, 2008. p.5

³⁵ ibid p.5.

³⁶ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997. p.59.

Kara un Vagacuma (*Wagatsuma*) atklāj, ka, lai gan tēvs ģimenē pavada tikai dažas stundas nedēļā, viņš nepārprotami izpilda savu lomu, kāda tiek prasīta no viņa ģimenē un sabiedrībā kopumā. Pat ja ģimenē sieviete ir tā, kas vada ģimenes grožus, bet vīram atnākot no darba mājās viņa nodrošina viņam ģimenes vadītāja vietu, tad vīrs ir izpildījis savu lomu. Savukārt, ja sieva nepārtraukti pārmet kaut ko savam vīram, it sevišķi sava dēla klātbūtnē, tad šis bērns var izvēlēties meklēt tēva modeli kādās citās sabiedrības grupās.³⁷

Tomēr izskatās, ka sievietes grib padarīt nozīmīgākas sievas un vīra attiecības, un, iespējams, ka sievietes ir soli priekšā vīriešiem attiecību evolūcijas ziņā, kuri vēl joprojām uzskata par vīrišķīgu izturēšanos, ja pēc laulībām vai pirmā bērna piedzimšanas sievai vairs netiek veltīta tik liela uzmanība. Tādā veidā “mīlošie vīri” atkārtu savu tēvu jau pieņemto ģimenes modeli, kur vīrietis ir maizes pelnītājs, turpretī sievas, nevēlas iet savas mātes pēdās un vairs neuzskata, ka visi darbi bez vārda runas būtu jāpaveic viņām vienām pašām, nesaņemot atzinīgus vārdus vai palīdzīgu roku no saviem vīriem.³⁸

Šī sava veida dzimumu nevienlīdzība arī daļēji kalpo par jaundzimušo skaita samazinājumu, jo sievietes aizvien vairāk izvēlas nebūt vienīgi par mājas pavarda sargātājām, bet arī vēlas attīstīt savas intereses un karjeru, uz vēlāku laiku atliekot to brīdi, kad būtu jāveido laulības saites, kas tālāk tiks aplūkots vienā no šīs nodaļas apakšpunktiem.

Izmantojot psihiatra Zigmunda Freida mācekļa Paula Federna radīto izteicienu “beztēvu sabiedrība”, Doi Takeo apgalvo, ka mūsdienu Japānas sabiedrība ir kļuvusi par spilgtu piemēru šim fenomenam. Viņš apgalvo, ka varētu teikt, ka Japāna ir kļuvusi par “beztēvu sabiedrību” kopš Meidzji (1868-1912) restaurācijas laikiem. Turklāt psihoanalītiķis Kawai Hajao* (*Kawil Hayao*) apgalvo, ka Japāna ir kļuvusi ne vien par “beztēvu sabiedrību”, bet tā kā tēvi ir būtībā izslēgti no ģimenes, tad tā savukārt ir kļuvusi par “visu varošās mātes” sabiedrību³⁹, kur no sievietēm nereti tiek sagaidīts, ka viņas var paspēt un izdarīt ideāli visu, sākot ar mājas uzturēšanu līdz bērnu audzināšanai.

Šāda veida sabiedrības modelī, kur ir daļēji nodalītas sieviešu un vīriešu lomas, bet tajā paša laikā, tiek gaidīts, ka sieviete varētu aktīvi iesaistīties darba tirgū, ir tikai likumsakarīgi, ka jaundzimušo skaits samazinās, jo bieži vien sievietes nespēj paspēt visu. Šī problēma tiks aplūkota arī nākamajā apakšnodaļā, kur tiks apskatīti dažādi aspekti, kur mātes būtībā ir vienīgās, kas ir atbildīgas par bērnu audzināšanu un tādā veidā viņām ir jāiztur liela slodze, kas ir uzlikta gan no sabiedrības, gan ģimenes puses.

³⁷Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997. p.67.

³⁸ ibid p.27.

* Kawai Hayao 河合隼雄 (1928 – 2007) - japāņu psihologs, kurš tiek uzskatīts par Japānas analītiskās un klīniskās psiholoģijas pamatlicēju.

³⁹ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997. p.66.

2.2. Mūsdienu japāņu mātes – vienas, rūpēs par bērnu

Kā jau iepriekšējā apakšnodaļā tika minēts, Japānā vēl joprojām pastāv ģimenes lomu sadalījums, kas nereti uzliek lielāku atbildību un pienākumus uz sieviešu pleciem, jo, lai gan mūsdienās sievietes parasti izvēlas savienot darbu ar ģimenes dzīvi, viņu pienākumi mājas dzīves uzturēšanā un bērnu audzināšanā nav samazinājušies.

Šīs nodaļas uzdevums būs pierādīt, ka uzliktā atbildība uz sievietes pleciem gan no sabiedrības puses, gan ģimenes, savā veidā attālina viņas no vēlmes pēc ģimenes pieauguma, jo ar katru nākošo bērnu, sievietei ir jāstrādā vēl vairāk, lai pierādītu, ka viņa ir laba māte un iegūtu sabiedrības atzinību, turklāt laiks, ko sieviete varētu veltīt sev, vēl vairāk samazinās.

Sievietes izmisumu, ar kādu tai nākas saskarties rūpējoties par bērnu uzaudzināšanu un mājas darbiem spilgti atspoguļo kādas sievietes komentārs, kur viņa stāsta, par savām izjūtām ikdienas dzīvē: “Es mīlu savus bērnus, taču es vēlos arī atrast laiku, ko pavadīt ar sevi vienatnē, taču tas ir tikpat kā neiespējami. Es nespēju izturēt, ka man neļauj lasīt avīzi, bet tad, kad es lūdzu, lai mani uz brīdi atstāj vienu, viņi kļūst bēdīgi. Nevienš nekad netraucē vīriešus, kamēr tie strādā, savukārt visi uzskata, ka sievietes ir laimīgas ar viņu pienākumiem. Rūpējoties par bērniem pāriet visa mana diena un es jūtos ne vien fiziski, bet arī garīgi iztukšota. Ir tik daudz lietas, ko es vēlētos darīt! Un pat, ja es apzinos, ka tas nebūs mūžīgi, es nespēju beigt domāt par laiku, ko zaudēju un iespējams nekad neatgūšu.”⁴⁰

Šis, kādas sievietes publicētais komentārs Mjūrielas Džolivetas grāmatā liecina par to, ka aizvien vairāk sieviešu ir izmisušas, ka rūpējoties par bērniem viņām tikpat kā vairs neatliek laika sev. Tā kā japāņu ģimenē parasti pastāv jau iepriekš minētais lomu sadalījums, tad mātei ir jāuzņemas teju visas rūpes, kas ir saistītas ar bērnu aprūpi un audzināšanu, nereti nostādot viņas visai sarežģītā situācijā, kas noved viņas tuvu izmisumam. Ne vien tas, ka uz viņas pleciem ir uzkrauti visi mājas darbi, bet arī tas, ka viņa nereti jūtas vientuļa, šķiet, liek pārdomāt vai bērnu audzināšana bija pareizā izvēle.

Viena no problēmām ir tāda, ka sievietēm nereti nākas atteikties no darba un citām savām interesēm par labu bērnu audzināšanai, jo, lai gan ir iespējams bērnu atstāt bērnu dārzā tomēr lielākā daļa aptaujāto uzskata, ka mātei būtu nepieciešams palikt mājās ar bērnu vismaz līdz 3 gadu vecumam. Tas ir t.s. “3 gadu mīts”, kur tiek uzskatīts, ka mātei ir jāpavada ar bērnu kopā pirmie trīs viņa dzīves gadi. Un 2003.gadā lielākā daļa sieviešu (76.5%) vēl joprojām atbalstīja šo ideju.⁴¹ Turklāt, valda arī uzskats, ka, ja bērns ir jāatstāj bērnu dārzā, tad nav nekādas jēgas no bērna audzināšanas. Un ir grūti pārliecināt daļu sabiedrības, ka bērnu

⁴⁰ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.6.

⁴¹ Devasahayam, T. W., Yeoh, B. *Working and Mothering in Asia: Images, Ideologies and Identities* Singapore: National University of Singapore, 2007, p.63.

atstāšana bērnu dārzos, nav tas pats, kas viņu uzaugšana bērnu namos. Sabiedrībā arī nereti valda uzskats, ka tās mātes, kas ir atstājušas savu bērnu bērnu dārzos, būtībā ir rīkojušās tikai savtīgu mērķu vadītas, pametot savus bērnus svešu cilvēku ziņā. Un ekonomiskie faktori netiek tieši ņemti vērā, jo tas tiek argumentēts, ka ar labu gribu un organizāciju ir iespējams rast risinājumu un tomēr mātei nestrādāt.⁴²

Japānas sabiedrībai ir raksturīgi tas, ka bērnu atstāšana bērnu dārzos netiek uzskatīts par pareizu rīcību un sabiedrība tomēr sagaida no vecākiem, ka vismaz pirmie trīs gadi tiks veltīti bērniem, atsakoties no sava darba. Parasti tās, kam ir jāatsakās no sava darba ir tieši sievietes nevis vīrieši, kas ir skaidrojams ne vien ar to, ka vīrietis Japānā visbiežāk saņem vidēji lielāku algu nekā sievietes, bet arī ar jau iepriekš minēto lomu sadalījumu. Tādējādi sievietēm atkal nākas saskarties ar jautājumu vai viņas vēlas ziedot savu karjeru ģimenes dēļ un tāpēc nereti viņas izvēlas mazāku skaitu bērnu.

Bieži vien darba pamešana un palikšana vienai mājās ar bērnu nav sievietes individuāla izvēle, nereti tai nākas pakļauties gan vīra lēmumam, gan arī nākas sastapties ar to, ka, ja gadījumā viņa darbu nepametīs uz to brīdi, lai rūpētos par bērnu, tad viņa varētu tikt uzlūkota arī kā slikta māte. Tā kāda japāniete Džolivetas grāmatā dalās ar savu pieredzi. Šī sieviete pēc četriem studijās pavadītajiem gadiem un pieciem gadiem, kurus viņa bija nostrādājusi izdevniecībā, izkrita no darba aprites līdzko viņa palika stāvoklī. Viņa atklāja, ka viņas vīrs esot bijis pret viņas strādāšanu, jo viņa esot sasniegusi to vecumu (27-28), kad būtu nepieciešams sākt domāt par bērnu radīšanu. Nomākta ar dusmām un nožēlu par to, ka viņai bija jāpārtrauc karjera, vainojot tajā sava vīra lēmumu, viņai bija diezgan grūti atzīt savu bērnu kā mīlamu. Rūpēšanās par bērnu paņēma visu viņas laiku, un tas, ka viņai tikpat kā nekad nebija laika ko veltīt sev pašai lasot avīzi vai grāmatu, noveda viņu vēl lielākā izmisumā. Viņa vēlētos atsākt strādāt, tomēr atrast bērnam vietu tuvējā bērnu dārzā nav viegli. Sabiedrība, viņas ģimene, vīrs un pat darba devējs, kas līdz šim bija radījis iespaidu, ka viņa darbā ir tikpat kā neaizvietoājama, ir apvienojušies kopējos spēkus, lai pierādītu, ka tiklīdz viņa ir kļuvusi par māti, tad viss iepriekšējais darbs, ko viņa ir darījusi ir mazsvarīgs un tagad viņas vienīgais uzdevums ir bērnu audzināšana.⁴³

Šeit atspoguļojas ideja par to, ka sabiedrība tomēr no sievietes sagaida to, ka viņa pametīs darbu, lai veltītu visu savu laiku bērna audzināšanai, kas atšķiras no situācijas Latvijā, kur nav tik liela nozīme vai par bērnu rūpēsies māte, aukle, vai bērnu dārzs, ja vien sieviete varēs pelnīt naudu, lai uzlabotu ekonomisko situāciju ģimenē.

⁴² Jolivet, M. Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood. London: Routledge, 1997, p.34.

⁴³ Jolivet, M. Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood. London: Routledge, 1997, p.33.

Māte ir atbildīga ne vien par pirmskolas vecuma izglītību un bērnu aprūpi, bet mātes ir tieši iesaistītas tajā, lai bērniem tiktu sagādāta vislabākā iespējamā izglītība. Lai iekļūtu labākajās skolās ir jāpārvar milzīga konkurence, kā arī akadēmiska grāda iegūšana ir tik nozīmīga, lai atrastu vislabāko darbu, ka japāņu ģimenes tērē neizmērojami lielus naudas un laika līdzekļus, lai nodrošinātu saviem bērniem iespēju mācīties pēcskolas privātajās mācību iestādēs jeb dzjuku* (*juku*, 塾). Arī šis pienākums japāņu tradicionālajā ģimenē ir atstāts galvenokārt mātes ziņā, līdz ar to pievienojot vēl vienu šķērsli, kas ļautu sievietei savienot karjeru ar mājas dzīves pienākumiem. Šo pienākumu - rūpēties par bērnu izglītību – varētu arī uzskatīt par vienu no iespējamajiem iemesliem dzimstības līmeņa sarukumam, jo tas apgrūtina sievietes iespēju apvienot darbu ar ģimenes dzīvi. Taču nevaru visu uzskatīt par tik viennozīmīgu, jo tajā pašā laikā tam var būt arī pretējs efekts. Tā kā ir nepieciešami lieli naudas līdzekļi, lai nodrošinātu bērnam pēc iespējas labāku izglītību, tad vajadzība pēc lielākiem finansiālajiem līdzekļiem varētu arī veicināt daudzu mājsaimnieču nepieciešamību atrast atalgotu darbu.⁴⁴

Tā kā, lai nodrošinātu bērnam labu izglītību, ir jāiztērē daudz naudas, tad citreiz nav citas izejas, kā mātei atrast darbu, tādā veidā nonākot tādā kā apburtajā lokā, jo, lai nodrošinātu bērnam labu izglītību sieviete atradīs darbu, bet tajā pašā laikā, viņai neatliks pietiekami daudz laika bērnam, lai stimulētu viņu mācību procesā.⁴⁵

Mātes ir kā starpnieki starp bērna skolas un mājas dzīvi. Viņām ir nepieciešams apmeklēt gan vecāku sapulces, gan viņām ir jābūt pilnībā informētām par bērnu aktivitāti skolā, kā arī jāveic dažādi citādi uzdevumi, lai palīdzētu savam bērnam skolas dzīvē, piemēram, pusdienu sagatavošana līdzņemšanai, kā arī dažādu lietu sagatavošana skolas vajadzībām,⁴⁶ un visi šie pienākumi ir jāpilda neatkarīgi no tā vai sievietei ir arī darbs, vai arī viņa ir mājsaimniece, mātei vienmēr ir jāvelta nedalīta uzmanība savam bērnam.

Bērna sasniegumi skolā nenoliedzami tiek uzskatīti par mātes panākumiem. Turklāt bērna sasniegumi drīzāk tiek adresēti uz viņa vecāku nopelniem bērna audzināšanā un izglītošanā, un ne tik daudz uz bērna individuālajām spējām. Mūsdienu japāņu vecāki (tieši mātes) ir kļuvuši par t.s. “izglītības aģentiem”, kas dara visu, lai nodrošinātu saviem bērniem labāko iespējamo skolu un karjeru. Viņu pienākumos ietilpst stimulēt savu bērnu mācīties, kā arī izlemt kādos bērna intelektu attīstības kursos viņi varētu investēt savus līdzekļus. Visu, kas

* dzjuku – privātās mācību iestādes, kuras tiek apmeklētas ārpus skolas laika un brīvdienās, lai nostiprinātu un papildinātu zināšanas, kuras iegūtas skolā, nodrošinot skolēniem lielākas iespējas labi nokārtot gala eksāmenus un iekļūt labākajās augstskolās.

⁴⁴ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.170.

⁴⁵ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.170.

⁴⁶ *ibid* p.174.

saistīts ar bērna izglītību, galvenokārt dara māte, līdz ar to, jo labāka izglītība būs bērnam un jo vairāk panākumus tas sasniegs, jo veiksmīgāka ir viņa māte.⁴⁷ Tāpēc uz sievietes pleciem arī tiek uzlikta vēl lielāka atbildība un spriedze no sabiedrības puses, jo bērnu intelektuālās spējas tiek cieši saistītas ar viņu vecāku darbību un to cik daudz laika un enerģijas viņa māte ir ieguldījusi sava bērna izglītībā.

Japānā daudz biežāk nekā, piemēram, Latvijā atspoguļojas vecāku ietekme uz bērnu izglītību un attīstību. Ja Latvijā bērna sasniegumi skolā tiktu vairāk saistīti ar viņa talantīgumu un individuālajām spējām, tad Japānā tie tiek uzskatīti tieši par pašu vecāku sasniegumiem. Bet, lai vecāki, respektīvi, mātes varētu veltīt pietiekami lielu uzmanību saviem bērniem, nodrošinot viņu intelektuālo un garīgo attīstību, tad viņām nereti nākas atteikties no pilnas slodzes darba, kā arī izvēlēties ģimenē radīt mazāku skaitu bērnu.

Sievietēm mūsdienās nākas ciest ne vien no tā, ka nereti viņas nespēj tikt galā ar visiem sev uzliktajiem pienākumiem, bieži krītot izmisumā, bet mūsdienās ir parādījusies vēl viena problēma ar ko ir jāsaskaras jaunajām māmiņām un tā ir izolētība un vientulība.

Cilvēkiem parasti ir grūti pierast pie ģeogrāfiskās izolētības. Apprecoties jaunais pāris mūsdienās visbiežāk dod priekšroku nukleārās ģimenes modelim. Tas nozīmē, ka ģimenē būs tikai divas paaudzes un jaunlaulāta pāra vecāki dzīvos atsevišķi no tiem. Taču šādam ģimenes modelim ir gan plusi, gan arī mīnusi. Tā, piemēram, pārvācoties uz jauno dzīvesvietu, kādā no tā saucamajiem guļamrajoniem, jaunajai sievietei nereti nākas saskarties ar vientulību un izolētību, atrodoties tālu prom no savas ģimenes, draugiem un paziņām, nepazīstot nevienu jaunajā rajonā. Sievietēm nākas saskarties ar lielu emocionālo spriedzi, jo, ja viņas nestrādā un ir mājsaimniece, tad nereti izveidojas situācija, ka viņas lielāko dienas laiku pavada vienas pašas. Tā, piemēram, savas izjūtas apraksta kāda sieviete Džolivetas grāmatā. "Man jāatzīst, ka tad, kad mans vīrs ir devies uz darbu, es mājās esmu pilnīgi viena un arī neēju ārā. Man nav neviena ar ko aprunāties, un vienīgā reize, kad man ir iespēja kaut ko pateikt ir piezvanot bērnu palīdzības līnijai. Jūs esat mans vienīgais kontakts ar ār pasauli." Šāda veida izolācija un vientulība var novest pie dažādām psiholoģiskām traumām.⁴⁸

Arī šī tendence ir viens no iemesliem, kāpēc laulība iespējams sāk zaudēt savu pievilcību dažu sieviešu acīs un tās izvēlas novilcināt precības, jo bieži vien laulības dzīve nozīmēs arī ne vien daudz lielāku atbildību sievietei par ģimeni un bērniem, bet arī iespējamu vientulību, un nespēju tikt vienai galā ar saviem spēkiem. It sevišķi, ja viņa ir apprecējusies pirms saviem draugiem, tad nereti, pārvācoties dzīvot uz citu vietu viņai zūd kontakts ar

⁴⁷ Devasahayam, T. W., Yeoh, B. *Working and Mothering in Asia: Images, Ideologies and Identities* Singapore: National University of Singapore, 2007, p.65.

⁴⁸ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.11.

iepriekšējiem draugiem, un nereti ir grūti atrast kādu ar ko kontaktēties jaunajā dzīvesvietā, kas nereti atrodas tālu no iepriekšējām mājām.

Socioloģe Keiko Hirao atzīmē to, ka ir iestrādājusies tāda tendence, ka būt par māti un audzināt bērnus vairs nav kā “pienākums”, kas jāveic savas valsts vai sabiedrības labā, bet gan kā “izvēle”. Vēl jo vairāk, māte, kas ziedo visu savu dzīvi tikai bērniem un to audzināšanai vairs īsti netiek uzskatīts par ideālu.⁴⁹ Tomēr gan ģimenes lomu sadalījums un tas, ka no mātēm parasti tiek sagaidīts, ka viņas pašizliedzīgi iesaistīsies arī bērna izglītības un karjeras veidošanā, ir pietiekami liels slogs uz māšu pleciem un daudzas sievietes uzsver to, ka viņas neparko neietu tam visam otrreiz cauri, kas izskaidro to, kāpēc ģimenes aizvien biežāk izvēlas tikai vienu bērnu. Un valdības lūgumi šo tendenci manīt, nerasniedz dzirdīgas ausis.⁵⁰

Ja salīdzina vairāku autoru attieksmes, tad ir novērojams, ka japāņu autori neliek tik lielu uzsvāru uz ģimenes lomu sadalījumiem un iespējamo sieviešu diskrimināciju, parasti norādot uz to, ka tā ir sievietes pašas brīva izvēle, savukārt rietumu autori, kā, piemēram, Džoliveta un Rosenbluta skaidri akcentē sieviešu diskrimināciju gan darba tirgū, gan ģimenē.

Lai gan sabiedrība nenoliedzami turpina augstu vērtēt bērnu uzaudzinašanu, atstājot to tikai un vienīgi mātes ziņā, tomēr bez šaubām pieaug to sieviešu skaits, kuras uzskata, ka bērnu audzināšana ir vienkārši zemē nomests laiks.⁵¹

Gan finansiālu apsvērumu dēļ, gan arī iepriekšminēto iemeslu dēļ, kur sievietes nereti krīt izmisumā, jo nespēj tikt galā ar visiem pienākumiem, ar kuriem tai ir jāreķinās kļūstot par māti, ir audzis to ģimeņu skaits, kuras izvēlas audzināt tikai vienu bērnu (skatīt attēlu 2.1.), tādā veidā samazinot gan izmaksas, kādas ģimenei ir jāiegulda bērnu izglītošanā, kā arī tiek samazinātas rūpes, kas tiek uzkrautas uz sievietes pleciem.

Ir skaidrs, ka mūsdienās mātes nejūtas tā, ka viņu dzīves varētu piepildīt tikai bērni un to audzināšanu. Viņas izjūt vēlmi apliecināt sevi darbā un attīstīt savu nodarbošanos, tomēr tajā pašā laikā neaizmirstot mātes pienākumu nozīmīgumu. Šāda veida attieksme nenoliedzami noved arī pie demogrāfijas izmaiņām un dzimumu vienlīdzības paaugstināšanos darba vietā.⁵²

Aplūkojot dažādus avotus ir skaidri redzams, ka sievietes aizvien vairāk izjūt lielu slodzi, kas ir uzlikta uz viņu pleciem attiecībā uz bērnu audzināšanu un izglītošanu. Būtībā viņas ir gandrīz vienīgās atbildīgās par bērna intelektuālo attīstību un, ja bērns nespēs sasniegt pietiekami augstus akadēmiskos panākumus, tad tā nereti tiks uzskatīta par mātes vainu. Šī prasība pēc gudriem un labi audzinātiem un attīstītiem bērniem, liek mātēm vairāk uztraukties

⁴⁹ Devasahayam, T. W., Yeoh, B. *Working and Mothering in Asia: Images, Ideologies and Identities* Singapore: National University of Singapore, 2007. p.66.

⁵⁰ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.34.

⁵¹ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.32.

⁵² Devasahayam, T. W., Yeoh, B. *Working and Mothering in Asia: Images, Ideologies and Identities* Singapore: National University of Singapore, 2007. p.65.

par to, cik daudz laika viņas varēs veltīt saviem bērniem, kas nereti noved pie rezultāta, ka ģimenes izvēlas mazāk bērnu, līdz ar to dzimstības līmenis arī samazinās.

Lielā spriedze, ko jaunajām māmiņām nākas saņemt gan no ģimenes, gan sabiedrības puses, nereti kalpo arī par iemeslu vēlajām laulībām, kas tuvāk tiks aplūkotas nākamajā apakšpunktā.

2.3. Laulību atlikšana

Jaunieši aizvien biežāk izvēlas atlikt laulības un vecums, kad tie stājas laulībā pēdējo gadu laikā ir paaugstinājies (Skatīt attēlu 2.2.). Šajā nodaļā tiks aplūkoti iemesli šai jauniešu rīcībai, kā arī tiks apskatīts, kā vēlās laulības var ietekmēt dzimstības līmeni.

Mūsdienu jaunā tendence stāties laulībās vēlākā vecumā nekā tas bija agrāk arī var tikt uzskatīts par vienu no iemesliem kāpēc dzimstības līmenis ir samazinājies, jo, ja laulātais pāris ir apprecējies vēlāk, tad iespējams, arī bērnu skaits šajā laulībā būs mazāks, nekā pāriem apprecoties agrā jaunībā. Šajā nodaļā tiks aplūkoti iemesli, kāpēc cilvēki izvēlas precēties vēlāk, nekā tas bija pirms pāris dekādēm, kā arī to, kā šī tendence ietekmē jaundzimušo skaita samazinājumu.

Lai gan ideālais vecums, kad būtu jāstājas laulībā ir palielinājies, sabiedrībā tomēr ir pieņemts uzskatīt, ka, ja sieviete vai vīrietis, kas sasnieguši vecumu, kad būtu jāprecas (vīrietim 28, sievietei 25) tad ar viņiem kaut kas nav kārtībā.⁵³ Tas varētu būt skaidrojams ar to, ka laulības piešķir zināmu statusu, kas norāda uz vīra stabilitātes sasniegšanu un to, ka viņš varēs nodrošināt ģimeni un darīt savu sievu laimīgu.

Puse no aptaujātajām sievietēm atzina, ka viņas vēlētos apprecēties 25-27 gadu vecumā, savukārt tikai 16.7% vēlējās laulības saites slēgt vēlāk – 30-34 gadu vecumā. Tas pierāda to, ka vēlās laulības, iespējams, tomēr nav šo jauniešu brīva izvēle⁵⁴ un ir dažādi apstākļi, kas liek viņiem nosliekties par labu šādai izvēlei. Tie bieži var būt gan finansiāli apsvērumi, gan arī vēlme nenodoties pieaugušo dzīves uzsākšanai un ar to saistītajiem pienākumiem pārāk agri, kas tuvāk tiks aplūkots šajā apakšnodaļā.

Lai gan lielākā daļa Japānas sieviešu vēlas bērnus, ir grūti pateikt, vai tas ir no viņu brīvas gribas vai arī sabiedrības un ģimenes vispāruzliktās normas. Iespējams, sievietes atzīst, ka vēlas vairāk bērnus, jo tādi uzskati ir bijuši gan viņu mātēm, gan vecmāmiņām un šajā sabiedrībā tā tiek uztverta par normu.

⁵³ Jolivet, M. Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood. London: Routledge, 1997, p.39.

⁵⁴ ibid p.39.

Ir daļa jauniešu, kas pēc iespējas ilgāk vēlas novilcināt laiku, kad būtu jāstājas laulībā. Bezmaksas dzīvošana un ēdināšana, ko tie iegūst dzīvojot pie vecākiem ir pārāk liels vilinājums, lai šie jaunieši censtos ātrāk izrauties no vecāku ligzdiņas. Turklāt vecāki arī īpaši necenšas veicināt savu bērnu ātrāku iesaistīšanos pieaugušo dzīvē. Tieši jaunās meitenes, kas strādā, kā sekretāres (*office ladies**), nevēlas atdot šīs privilēģijas par agru. Ļoti raksturīgi šīm jaunajām sievietēm ir savu algu iztērēt kā kabatas naudu gan par dārglietām, gan smaržām un ārzemju ceļojumiem. Viņu filozofija ir tāda, ka dzīvē jāizbauda viss pēc pilnas programmas tagad, vai arī tas nenotiks nekad, jo realitātē medusmēneša ceļojums nereti ir vienīgais eksotiskais ceļojums, kuru viņas izbaudīs savā laulības dzīvē. Un tomēr, vecums, līdz kuram var turpināt šo bezrūpīgo dzīvesveidu, nedrīkst pārsniegt 30 gadus, pēc kura sabiedrībā valda uzskats, ka bērnu radīšana jau ir ārpus normas.⁵⁵

Šis mūsdienu fenomens, kur jaunatne bieži vien atsakās pārāk ātri uzsākt pieaugušo dzīvi ir spilgts piemērs tam, ka viņi laulības dzīvi vairs neuzskata par pievilcīgu. Jaunās sievietes ir redzējušas, cik liela atbildība tiek uzlikta uz mātes pleciem un cik nostrādājušās ir viņu mātes un vecmāmiņas, izpildot visus priekšnoteikumus, lai būtu par labu māti un labu sievu, taču nereti nesaņem vīra atbalstu, jo viss sievietes darbs, ko tā iegulda mājsaimniecības uzturēšanā un bērnu audzināšanā tiek uzskatīts kā pats par sevi saprotamu, pateicoties ģimenes lomu dalījumiem. Tāpēc aizvien vairāk sievietes izvēlas savā veidā protestēt pret šo pastāvošo kārtību un novilcināt to laiku, kad viņām būs jāiekļaujas ģimenes lomu dalīšanas modelī, kur būs skaidri noteikti viņas pienākumi un atbildība attiecībā pret ģimeni.

Kamēr vīrs būs diezgan apmierināts ar viņa tradicionālo lomu Japānas ģimenē, kur viņš varēs pašreizējīgi nodoties darbam, apgādājot ģimeni, bez iesaistīšanās dažādos mājas darbos, tikmēr pēc pirmā bērna piedzimšanas sievietei ir tradicionāli jāatsakās no savas karjeras un jāizkrīt no darba tirgus.⁵⁶

Turklāt lielākas algas un stabilas karjeras veidošana, nereti samazina vēlmi apprecēties agrāk un laulības institūcija sievietēm vairs nešķiet tik pievilcīga, kāda tā varēja likties agrāk, kad sieviešu darbaspēks nebija tik izplatīts.⁵⁷

Pēc 1970.gada ir visai izteikta laulību atlikšanas tendences ietekme uz zemo dzimstības līmeni. Lai izanalizētu dzimstības pieaugumu tiek aplūkoti 2 faktori, viens no tiem ir jauno

* office ladies オールエル(ōeru)-amats, kas raksturīgs Japānas jauniešiem. Viņu darba pienākumos ietilpst maznozīmīgi biroja darbi, un nav īpaši lielas karjeras izaugsmes, jo nereti tiek sagaidīts, ka pēc laulībām viņas pametīs savu darbu.

⁵⁵ Jolivet, M. Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood. London: Routledge, 1997, p.40.

⁵⁶ ibid p.41.

57

Dynamics of Values in Fertility Change, (ed. Richard Leete), New York: Oxford University Press, 2004(1999). p.130

laulību pieauguma vai samazinājuma tendences, bet otrs ir izmaiņas dzimstības tendencēs starp laulātajiem pāriem. Aplūkojot šos 2 faktoros, bija skaidrs, ka dzimstības samazinājums tieši ietekmējās no laulību noslēgšanas samazinājuma.⁵⁸

Turklāt, ja aplūko laika periodu no 1975-1995.gadam, tad var secināt, ka laika posmā no 1985.-1995.gadam to cilvēku skaits, kas tā arī nekad netika noslēguši laulības, ar katru gadu aizvien vairāk pieauga, tādā veidā veicinot dzimstības līmeņa vēl lielāku pazemināšanos.⁵⁹

Pirmā jaundzimušā atlikšana Japānā ir aktuāla. Un viens no tā iemesliem ir tieši laulību atlikšana, turklāt Japāna nav īsti izplatīti ārvalstīs bērnus. Laulības institūcija ir zaudējusi savu nozīmīgumu, jo sievietes visai negribīgi nosveras par labu mājsaimnieces statusam, tā vietā izvēloties izglītību un darba iespējas. Turklāt vēl ir raksturīgi tas, ka nereti notiek arī pāru nesaderība un kļūst aizvien grūtāk atrast sev piemērotu partneri, jo pieaugošais skaits sieviešu ar augstāko izglītību vienlīdz meklē tādu vīrieti, kura izglītība būs vēl augstāka par viņas, līdz ar to potenciālo partneru skaits ir relatīvi mazāks. Kamēr sarunātās laulības un savešana darba vietā ir tikpat kā izzudusi, jauni iepazīšanās veidi nav izveidoti.⁶⁰ Tā piemēram, Japānas nacionālās Dzimstības Aptaujā, puse no aptaujātajiem respondentiem, kas ir vecāki par 25 gadiem uz jautājumu, kāpēc viņi ir vieni, atbildēja, ka nevar atrast piemērotu partneri. Un tieši grūtības izveidot divu partneru savienību ir viens no iemesliem zemajai dzimstībai.⁶¹

Tā kā Japānā vairs praktiski netiek veiktas t.s. "sarunātās laulības", kur vecāki atrada piemērotu precinieku savam bērnam, tad iespējams arī tas, ka jaunieši nespēj atrast sev piemērotu partneri, kā arī tas, ka jaunieši paši var brīvi izvēlēties laiku, kad stāties laulībā, var tikt uzskatīts par iemeslu tam, kādēļ laulības tiek slēgtas vēlāk.

Japānā ārvalstīs dzimušo bērnu skaits ir neliels, tāpēc par vienu no galvenajiem iemesliem zemajam dzimstības līmenim var tikt uzskatīts tieši fakts, ka laulības vairs netiek noslēgtas tik bieži vai arī ir paaugstinājies vecums, kad tās tiek noslēgtas. Kas, savukārt, ir

⁵⁸ Atoh, M. Very Low Fertility in Japan and Value Change Hypotheses. *Review of Population and Social Policy*, 2001, No. 10. p.2.

⁵⁹ Atoh, M. Very Low Fertility in Japan and Value Change Hypotheses. *Review of Population and Social Policy*, 2001, No. 10. p.4.

60

Dynamics of Values in Fertility Change, (ed. Richard Leete), New York: Oxford University Press, 2004(1999). p.131.

⁶¹ Iwasawa, M., Kamta, K., Kaneko, R., et.al., The End of Lowest-low Fertility in Japan? Spatial Analyses of the Fertility reversal after 2005. In: *International Union for the Scientific Study of Population Conference*, Marrakesh, October 2, 2009, p.5. <http://iussp2009.princeton.edu/download.aspx?submissionId=92289> [Aplūkots 26.02.2010]

rezultāts mūsdienu sieviešu vēlmei pēc izglītības un karjeras, atstājot ģimenes izveidi otrajā plānā.^{62,63}

Taču tiek uzskatīts, ka ne vien ģimenes pieauguma atlikšana uz vēlāku laiku būtu vienīgais faktors zemajai dzimstībai, bet arī būtu jāņem vērā tādi faktori kā dažādas sociālas, kultūras un ekonomiskas pārmaiņas, kas rosina zemo dzimstību.⁶⁴

Tā kā nav viena noteikta iemesla, kas samazina dzimstības līmeni, tad nevar teikt, ka laulību atlikšana, būtu vienīgais zemās dzimstības iemesls. Tādēļ nākamajā apakšnodaļā tiks aplūkots vēl kāds faktors, kas daļēji ietekmē ģimenes izvēlēties mazāk bērnus.

2.4. Sieviešu izglītība

Jau iepriekš minētā laulību atlikšanas tendence ir daļēji saistīta ar sieviešu tieksmi veidot karjeru, bet, lai to izdarītu, ir nepieciešama laba izglītība. Tāpēc varētu uzskatīt, ka viens no iemesliem, kas izraisījis straujo jaundzimušo skaita sarukumu ir arī vispārējā izglītības līmeņa paaugstināšanās un augošā sieviešu interese pēc studijām, kas nodrošinātu labas karjeras izveidi.

Viens no iemesliem, kāpēc acīmredzami pieauga interese pēc labas izglītības, ir ražošanas tehnoloģiju izmaiņas, kas noveda pie tā, ka radās daudz lielāks pieprasījums pēc cilvēkiem ar labu izglītību un zināšanām, fiziskās darba spējas atstājot otrajā plānā. Pieņemot, ka sievietes ir mazāk konkurētspējīga fiziskajā darbaspēkā nekā vīrieši, tad šīs tendences izmaiņa pavēra sievietēm plašākas iespējas darba tirgū un arī pietuvināja viņu algas līdzīgam līmenim, kāds ir vīriešu algām. Sieviešu pieaugums darba tirgū ietekmēja arī sabiedrībā iepriekš pastāvošo attieksmi pret to, kādam būtu jābūt sievietes statusam.⁶⁵

Turklāt, ja agrāk vecāki neuzskatīja par nepieciešamu savām meitām sniegt augstāko izglītību, un pat tās, kuras absolvēja universitāti visbiežāk uzskatīja savus darbus par īstermiņa nodarbinātību, līdz viņas apprecēsies, tad mūsdienās situācija ir pavisam citādāka - jo labāka būs sievietes izglītība, jo labāku darbu viņa varēs atrast, un tiklīdz sievietes ir kļuvušas finansiāli neatkarīgas, vēlme pēc laulībām vairs nav īpaši izteikta, ja vien viņas neatrod kādu,

⁶² Atoh Makoto, Akachi Mayuko, *Low Fertility and Family Policy in Japan*, Hitosubashi University Repository, 2003.6., p.4.

⁶³ Suzuki, T., Fertility Decline and Policy Development in Japan, *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4, p.4.

⁶⁴ Suzuki, T., Fertility Decline and Policy Development in Japan, *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4, p.4.

⁶⁵ Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A.D. Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding and Fertility within Developed Nations. *Dartmouth College*, June 9, 2008, p. 6. <http://www.dartmouth.edu/~jfeyrer/JEPfertility.pdf> [Aplūkots 19.03.2010]

kura dēļ būtu vērts ziedot savu karjeru. Šo tendenci saskatīja arī Japānas premjerministrs Hasjimoto Rjūtaro* (*Hashimoto Ryūtarō*), kurš nespēja atturēties no pārmetumiem lielajam skaitam sieviešu, kuras izvēlas augstāko izglītību un karjeru, aizmirstot par, viņaprāt, galveno sievietes pienākumu - bērnu audzināšanu⁶⁶ Šī premjera atzinumā arī daļēji, iespējams, atspoguļojas valdības attieksme pret sieviešu karjeras iespējām, akcentējot to, ka valdība daudz labprātāk vēlētos, lai sievietes ilgāku laiku veltītu tieši ģimenes aprūpei, kas norāda uz to, ka arī valdības uzskatos ir diezgan skaidri izkristalizēts ģimenes lomu sadalījumu modelis, kur sievietei būtu jā rūpējas par mājas uzturēšanu un bērnu audzināšanu.

Pēc Izglītības Ministrijas datiem pēckara Japānā pieauga tendence iegūt augstāko izglītību, un jau 1960.gados meitenes, kuras iestājās vidusskolā pārsniedza zēnu skaitu, bet 1980.gados meitenes pārsniedza puīšu skaitu arī augstākajās izglītības iestādēs. Šobrīd attiecība starp meitenēm un puīšiem, kas iestājas 4 gadu programmas universitātēs ir izlīdzinājies.⁶⁷

Ja tiek salīdzināts 23-29 gadus veco vīriešu un sieviešu proporciju skaits, kuri ir pabeiguši koledžas vai universitātes, tad sākotnēji sievietes gāja pārsvarā tikai uz koledžām, savukārt vīrieši galvenokārt iestājās universitātēs, taču pēdējos gados sieviešu galvenā prioritāte ir iestāšanās universitātēs, līdz ar to dzimumu sadalījums starp koledžām un universitātēm ir izlīdzinājies⁶⁸, kas paver aizvien plašākas iespējas un paaugstina sieviešu un vīriešu vienlīdzību darba tirgū.

Mjūriela Džoliveta uzsver to, ka tomēr lielākā daļa vecāku neuzskata, ka meitām būtu jāiegūst tikpat augsta izglītība kā viņu dēļiem, kas norāda uz vispārējo sabiedrības attieksmi un pieņemtajām normām attiecībā pret sievietes statusu. Pretēji vispār pieņemtiem uzskatiem mazāks ir to meiteņu skaits, kuras iestājas 4 gadīgajās universitātēs. 22.2 % mācās tanki daigaku (*短期大学, tanki daigaku*), kas būtībā ir koledžas. Pēc šo skolu pabeigšanas viņas atrod darbu kā sekretāres (*office ladies*), vai arī darbu profesijās, kas tradicionāli tiek uzskatīts par sieviešu darbu, piemēram, bērnu aprūpe, māsiņas u.c. Savukārt tās, kuras ir iestājušās 4 gadīgajā universitātē ir tikai 15.2%, pretēji tam skaitam, kāds ir vīriešu vidū, proti, 33.4% izvēlas mācības augstākajās mācību iestādēs, bet tikai 1.7 mācās koledžās.⁶⁹

Uz jautājumu, kādu profesiju viņas cer, ka viņu meitas izvēlēšies, lielākā daļa atbildēja, ka mājsaimnieces, kas parāda to, ka mājsaimniece tiek klasificēta, kā atsevišķa profesija, kas ir

* Hasjimoto Rjūtaro 橋本 龍太郎 (1937-2006) – Japānas premjerministrs no 1996. līdz 1998.gadam.

⁶⁶ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.40.

⁶⁷ Atoh, M. Very Low Fertility in Japan and Value Change Hypotheses. *Review of Population and Social Policy*, 2001, No. 10.p.5.

⁶⁸ Atoh, M. Very Low Fertility in Japan and Value Change Hypotheses. *Review of Population and Social Policy*, 2001, No. 10. p.32.

⁶⁹ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.46.

arī labi respektēta. Turklāt 17.5 % no aptaujātajiem vecākiem uz jautājumu, kāpēc viņi vēlas, lai viņu meitas mācītos, atbildēja, ka tā ir neatņemama sastāvdaļa, lai izveidotos laba laulība.⁷⁰ Šīs aptaujas rezultāti atspoguļo vecākās paaudzes attieksmi pret sievietes lomu ģimenē, kur vēl joprojām tiek uzskatīts, ka sabiedrībā ir jāpastāv konkrētam lomu sadalījumam, kas daļēji ietekmē arī jauno paaudzi, nododot šos ideālus un principus saviem bērniem. Tomēr pieaug arī to sieviešu skaits, kas uzskata, ka viņas var veidot tikpat veiksmīgu karjeru kā vīrieši un nepakļauties sabiedrības uzliktajām normām par to, kāda izvēle būtu jāizdara sievietei attiecībā pret ģimeni.

Atgriežoties pie dzimstības līmeņa salīdzinājuma atkarībā no izglītības līmeņa Makoto Atoh ir veicis pētījumu, kurā viņš centās pierādīt to, ka jo augstāku izglītību sieviete ir ieguvusi, jo mazāks viņai būs jaundzimušo skaits. Šie salīdzinājumi ir atspoguļoti 2.3.Attēlā, kurā tiek atainots, kā mainās TFR koeficients atkarībā no izglītības līmeņa.

Līkne parāda, ka sievietēm ar lielāku izglītības līmeni ir salīdzinoši zemāks skaits jaundzimušo, kas sasaucas arī ar tendenci citās valstīs. Taču tas arī parāda to, ka dzimstība ir samazinājusies arī pārējās izglītības grupās, tāpēc nav īsti iespējams zemo dzimstību sasaistīt tikai ar izglītības līmeni. Grafiks, kurā tiek salīdzināts dzimstības līmenis atkarībā no izglītības pakāpes laika gaitā ir mainījies. Tā, piemēram, 1966.-1970.gadā jaundzimušo skaits sievietēm ar koledžas izglītību bija salīdzinoši augstāks, nekā pārējo 3 izglītības grupu sievietēm, savukārt 1996-2000.gadam tendence bija tāda, ka junioru koledžas un senioru koledžas beidzēju jaundzimušo skaits bija aptuveni vienāds, turpretī dzimstības līmenis universitātes absolventēm bija daudz zemāks nekā pārējās 3 izglītības grupās⁷¹, kas varētu būt izskaidrojams ar to, ka nereti, tās jaunietes, kas ir iestājušās četrgadīgajās universitātēs, jau ir ar konkrētu mērķi veidot karjeru un laulības dzīvi atstāj otrajā plānā, savukārt tās, kas mācās divgadīgajās universitātēs, iespējams, par galveno savas dzīves prioritāti ir izvēlējušās ģimenes dzīvi, kas atspoguļo arī iepriekš minētos vecāku uzskatus par to, ka viņi cer, ka viņu meitas iegūs labu izglītību, jo tas ir viens no priekšnoteikumiem, lai tā kļūtu par labu sievu un māti.

Jaundzimušo skaita samazinājums starp tām sievietēm, kas iegūst universitātes izglītību iesākas periodā no 1986-1990.gadam. Šī tendence, iespējams, ir izskaidrojama ar 1986.gadā pieņemto Vienlīdzīgo Darba Iespēju* likumu, kas paredzēja to, ka ir jābeidzas diskriminācijai pret sievietēm darba tirgū. Straujais to sieviešu skaita pieaugums, kuras ieguva universitātes

⁷⁰国立社会保障・人口問題研究所 <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2008/PSJ2008-04.pdf> [Aplūkota 23.03.2010]

⁷¹ Ogawa N., Retherford D.R. Japan's Baby bust. *East-West Working Papers, Population and Health Series*, 2005, N 118. p. 32.

* Vienlīdzīgo Darba iespēju likums – Japānas valdības 1986.gadā izdotais likums, kas paredzēja mazināt nevienlīdzību starp vīriešiem un sievietēm gan sabiedrība gan darba vietā. Turklāt viena no šī likuma iecerēm bija samazināt diskrimināciju kāda ir prēt sievietēm no darba devēju puses attiecībā gan prēt paaugstinājumiem, gan pienākumiem darba vietā.

līmeņa kvalifikāciju pēc 1985.gada, līdz ar to nodrošinot sev iespēju veidot augsta līmeņa karjeru, daļēji var izskaidrot to, kāpēc ir tik krasa atšķirība jaundzimušo skaitā starp sievietēm, kuras ieguvušas universitātes izglītību un sievietēm ar zemāku izglītības pakāpi, jo sievietēm ar augstāku izglītību pavērās daudz plašākas karjeras veidošanas iespējas, kas kļuva par prioritāti, atstājot ģimenes veidošanu un bērnu audzināšanu otrajā plānā.⁷²

Apskatot iepriekš minētos datus par izglītības līmeņa pieaugumu un sieviešu ieinteresētību iegūt augstāku izglītību, norāda uz jauno sieviešu prioritāšu izmaiņu. Turklāt aplūkojot 2.3. Attēlu var secināt, ka arī šī tendence var daļēji skaidrot zemo dzimstības līmeni, jo tā kā dzimstības līmenis starp sievietēm, kas iegūst izglītību universitātēs ir daudz zemāks nekā, pārējo izglītības iestāžu absolventēm, tad sieviešu skaita pieaugums augstākajās mācību iestādēs, norāda uz to, ka sievietes daudz labprātāk izvēlas tiekties pēc savas karjeras veidošanas, kas tuvāk tiks apskatīts nākamajā apakšnodaļā.

2.5. Sieviešu karjera

Lai gan Japānā vēl joprojām pastāv ģimenes lomu sadalījums, kur vīrietis būtu maizes pelnītājs, kamēr sieva rūpētos par mājsaimniecību, tad paaudžu maiņas un ekonomiskās situācijas rezultātā strādājošo sieviešu skaits ir strauji audzis. Tas ir skaidrojams gan ar to, ka sievietes daudz biežāk izvēlas iegūt pēc iespējas augstāku izglītību, tādā veidā nodrošinot sev stabilu vietu darba tirgū, gan arī ar nepieciešamību pēc papildus finansiāliem līdzekļiem ģimenē, lai nodrošinātu ikdienas vajadzības.

Tomēr, lai gan ir notikusi nenoliedzama paaudžu nomaina un ģimenes lomu sadalījums vairs nav tik izteikts, tad sievietēm darba tirgū vienalga nereti nākas saskarties ar diskrimināciju un nevienlīdzību, kas nereti apgrūtina sievietes iespējas apvienot karjeru ar ģimenes dzīvi, tādā veidā liekot izvēlēties, ko viņai nāktos ziedot – vai karjeru, vai ģimenes dzīvi.

Šīs nodaļas mērķis ir aplūkot kā Japānas darba tirgus un sieviešu izvēle apvienot karjeru ar ģimenes dzīvi varētu ietekmēt dzimstības līmeni. Un ar kādām grūtībām nereti nākas saskarties sievietēm, ja viņa izvēlas sabalansēt šīs abas lietas.

Iepriekš minētā sieviešu tendence iegūt aizvien labāku izglītību var tikt uzskatīta par vienu no iemesliem tam, kādēļ jau 1970.gados notika sieviešu darbaspēka palielināšanās. Pēc Japānas Statistikas pārvaldes datiem no 1975. līdz 1995.gadam sieviešu līdzdalība darba tirgū no 22-24 gadiem ir pieaugusi no 66% uz 74%, savukārt no 25-29 gadiem šis īpatsvars ir

⁷² Ogawa N., Retherford D.R. Japan's Baby bust. *East-West Working Papers, Population and Health Series*, 2005, N 118. p. 33.

palielinājies no 43% uz 65%. Savukārt Darba Ministrijas pētījums atklāja, ka 1995.gadā sievietes, kuras ir vecākas par 15 gadiem un strādā atalgotu darbu sastāda 49%.⁷³

G.Bekera un H.Leibšteina pētījumi par dzimstību un tās ietekmi uz ekonomiku liecina par to, ka tiklīdz sieviešu darba iespējas paplašinājās, arī viņu algas paaugstinājās, kas nenoliedzami ir arī pateicoties viņu izglītības nopelniem. Taču līdz ar to visu, arī iespējamā cena, kuru nāksies maksāt par bērnu audzināšanu ir pietiekami augsta, tāpēc mūsdienās sievietes izvēlas karjeru nevis bērnu audzināšanu, kā rezultātā ir arī mazāks skaits jaundzimušo un dzimstības līmenis samazinās.⁷⁴

Ja salīdzina rezultātus ar Eiropas Valstīm, tad vairāk nekā pusē no visām Eiropas valstīm 2001.gadā dzimstības līmenis bija 1.3 bērni uz vienu sievieti. Lielākajā daļā šo valstu tradicionālā ģimenes sistēma paredz to, ka vīrieša un sievietes lomu sadale mājas darbu veikšanā un bērna aprūpē ir nevienlīdzīga, tādēļ tiek gaidīts, ka tieši sievietes būs tās, kas vairāk veltīs sevi ģimenes dzīvei. Taču tas apgrūtina sieviešu iespējas strādāt, un nereti sievietes drīzāk izvēlas atlikt ģimenes pieauguma plānošanu par labu savai karjerai.⁷⁵

Arī Japānā ir līdzīga problēma un nereti nevienlīdzība darba tirgū un ģimenes lomu sadale var radīt sievietēm vēlmi protestēt, pret viņām uzlikto statusu, izvēloties karjeru nevis ģimenes dzīvi. Kā jau iepriekš šinī darbā tika izdalītas 3 kategorijas, kurās tiek izdalītas atkarībā no sieviešu statusa un piedalīšanās mājas darbu veikšanā, tad varētu izdalīt arī 3 sievietes statusa fāzes atkarībā no viņu piedalīšanās darba tirgū.

Agrīnā fāze varētu būt raksturīga 1950. un 1960.gadu Amerikas Savienotajām Valstīm, kur sievietes saņēma relatīvi zemākas algas nekā vīrieši, turklāt tika uzskatīts, ka viņām ir jāuzņemas visas rūpes par bērna aprūpi un mājas darbiem. Tā rezultātā lielākā daļa sieviešu nodevās mājāsaimniecības darbiem un bērnu audzināšanai. Pie vidējās kategorijas statusa piederošās sievietes jau ir pierādījušas sevi un savas tiesības darba tirgū, kas tomēr ne vienmēr ir pilnīgi vienlīdzīgas vīriešu tiesībām un statusam, taču arī šajā fāzē tiek uzskatīts, ka sievietēm ir jāuzņemas galvenā loma bērnu aprūpē un mājas darbu veikšanā. Līdz ar to, lai varētu turpināt savu karjeru daudzas sievietes izvēlas atlikt ģimenes veidošanu, kā rezultātā arī dzimstības līmenis krītas, savukārt sieviešu darbaspēks pieaug. Strādājošās mātes šādā situācijā stingri pārdomā lēmumu par to, vai viņas vēlas vēl vienu bērnu, jo pienākums par bērnu aprūpi un audzināšanu tiks balstīts gandrīz tikai uz viņas pleciem. Pēdējā attīstības fāzē sievietes iespējas darba tirgū kļūst vienlīdzīgas vīriešu iespējām. Līdz ar to, ka mājāsaimniecībā algu

⁷³ Atoh, M., Akachi, M. Low Fertility and Family Policy in Japan: In an International Comparative Perspective, Hitosubashi University Repository, 2003.6, p.6.

⁷⁴ Atoh, M., Akachi, M. Very Low Fertility in Japan and Value Change Hypotheses. *Review of Population and Social Policy*, 2001, No. 10.

⁷⁵ Iwasawa, M., Kamta, K., Kaneko, R., et.al., The End of Lowest-low Fertility in Japan? Spatial Analyses of the Fertility reversal after 2005. In: *International Union for the Scientific Study of Population Conference*, Marrakesh, October 2, 2009, p.5. <http://iussp2009.princeton.edu/download.aspx?submissionId=92289> (Aplūkota 26.02.2010)

sadalījums ir kļuvis daudz vienlīdzīgāks arī vīriešu iesaistīšanās mājsaimniecības uzturēšanā ir aizvien augstāka, kas vēl vairāk paaugstina dzimumu vienlīdzību. Sieviešu piedalīšanās darba tirgū ir lielāka nekā iepriekšējā fāzē. Vīriešu augošā līdzdalība bērnu un mājas aprūpē samazina tās sievietes, kas stingri pārdomā nepieciešamību pēc vēl viena bērna, līdz ar to arī dzimstība palielinās salīdzinot ar vidējo fāzi.⁷⁶

Vidējā fāze varētu raksturot mūsdienu Japānu, Itāliju un Spāniju, kur sieviešu nodarbinātības līmenis ir relatīvi zemāks nekā citās valstīs ar augstu ienākumu līmeni. Turklāt vēl nozīmīgs ir fakts, ka vīriešu piedalīšanās mājas darbos un bērnu audzināšanā ir daudz zemāka šajās valstīs. Tādas valstīs kā Nīderlande, Skandināvijas valstis un ASV, iespējams, sāk pievienoties 3 fāzei. Vīriešu līdzdalība mājsaimniecībā šajās valstīs ir relatīvi augsta, tādēļ arī neskatoties uz to, ka sieviešu nodarbinātība ir augsta, bērnu dzimstības līmenis pēdējās dekādēs ir paaugstinājies.⁷⁷

Nav runa par to, ka daudzas sievietēm daudz labāk patīk strādāt ārpus mājas (lai gan bez šaubām daudzas no viņām tā domā), bet gan par to, ka darbs dod lielāku ekonomisko patstāvību. Bez potenciālā ienākuma avota ārpus mājas sievietes riskē nonākt trūkumā, šķiršanās gadījumā, kas mūsdienas vairs nav reta prakse. Lai izvairītos no šīs iespējamās situācijas, daudzas sievietes izvēlas atrast vietu darba tirgū. Tomēr jo grūtāk viņām ir nodrošināt stabilu darba vietu, jo mazāk bērnu viņas izvēlēšies radīt⁷⁸ un šīs sekas ir tieši izjūtamas dzimstības līmeņa samazinājumā, kas, savukārt, noved pie citām sociālām problēmām, kā, piemēram, nācīgas novecošanās problēma, kas tika pieminēta jau šī darba sākumā.

Viena no grūtībām, ar ko sievietēm nākas saskarties Japānas darba tirgū ir vēl joprojām pastāvošā nevienlīdzība starp dzimumiem. Ir daudzi darba devēji, kas vairās pieņemt sievietes darbā, jo tradicionāli sieviete pamet darbu pēc pirmā bērna piedzimšanas un tā kā daudzas sievietes strādā vidēji tikai 3-7 gadus atkarībā no tā vai viņas ir pabeigušas vidusskolu, koledžu vai augstskolu, tad darba devējs nereti nevēlas ieguldīt lielus līdzekļus viņu apmācībā. Viņām bieži vien tik uzticēti maznozīmīgi darbi, lai viņas kā darbiniekus varētu viegli aizvietot ar citiem darbiniekiem, gadījumā, ja viņas izvēlēšies aiziet no darba.⁷⁹ Daži no darba devējiem uzsver to, ka sievietes nav tik fiziski spēcīgas vai inteliģentas kā vīrieši, un mājas darbi, ka

⁷⁶ Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A.D. Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding and Fertility within Developed Nations. *Dartmouth College*, June 9, 2008. <http://www.dartmouth.edu/~jfeyrer/JEPfertility.pdf> [Aplūkota 20.02.2010]

⁷⁷ Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A.D. Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding and Fertility within Developed Nations. *Dartmouth College*, June 9, 2008. <http://www.dartmouth.edu/~jfeyrer/JEPfertility.pdf> [Aplūkota 20.02.2010]

⁷⁸ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.5.

⁷⁹ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.50.

viņām ir jādara, līdz ko viņas ir apprecējušās paņems pārāk lielu daļu viņu enerģijas, kas varētu atspoguļoties viņu darba spējās.⁸⁰

Japānas darba tirgus ir tik “nedraudzīgs” pret sievietēm, ka daudzas sievietes bieži vien nonāk strupceļā brīdī, kad tām nākas savienot ģimeni ar darbu. Nemaz nerunājot par to, ka sievietēm nereti nav tik plašas iespējas sasniegt labu karjeru kā vīrietim, jo daudzie stereotipi, kas tiek pieņemti gan no darba devēju, gan sabiedrības puses, par sievietes aiziešanu no darba tirgus, tiklīdz tai ir piedzimis bērns, nestimulē ģimenes un karjeras apvienošanu, tāpēc sievietēm, iespējams, nereti ir jāizvēlas viens vai otrs ceļš.

Šī problēma atspoguļojas arī sieviešu atturībā izmantot viņu maternitātes atvaļinājums, baidoties no iespējamajām sekām, ar kādām nāktos saskarties, ja viņas izvēlētos uz brīdi atstāt darbu. Darba Ministrijas pētījums atklāja to, ka tikai ap 17.4% no sievietēm, kurām pienākas maternitātes atvaļinājums izmanto to pilnībā. Kas pierāda to, ka sievietes tomēr neuzdrīkstas izmantot visas savas privilēģijas bailēs no darba pazaudēšanas vai kolēģu nosodījuma. Jo, lai gan Vienlīdzīgo Darba Iespēju likums stājās spēkā 1986.gadā un tas paredzēja vienlīdzīgas darba iespējas gan sievietēm, gan vīriešiem, tomēr tad, kad runa ir par nodarbinātību un paaugstinājumiem darba vietā, tam nereti nebija nekādu panākumu, un sievietēm ir atkal jāsaskaras ar tām pašām nevienlīdzības problēmām līdz ko viņām piedzimst bērns.⁸¹

Tomēr darba devēji nav vienīgie, kas savā veidā diskriminē sievietes darba tirgū. Arī Japānas valdībā ir bijusi novērojama tendence iedalīt t.s. sieviešu un vīriešu pienākumus. To apliecina fakts, ka viens no agrīnajiem Liberāli Demokrātiskās partijas (LDP) priekšvēlēšanu saukļiem paredzēja to, ka sievietēm būtu nepieciešams palikt mājās, lai atbalstītu savus strādājošos vīrus. Cita alternatīva, proti, sieviešu iesaistīšanās darba tirgū uz vienlīdzīgiem noteikumiem kā vīriešiem, bija politiski nepieņemama. Viens no iemesliem šāda veida partijas politikai bija tāds, ka tas paredzētu potenciāli lielākas subsīdijas bērnu aprūpei, kas iedragātu partijas apņemšanos valdības izdevumus samazināt līdz minimumam.⁸²

Otrkārt, ļoti iespējams, ka LDP saprata, ka strādājošās mātes vēlēšies lielākus valdības izdevumus attiecībā uz ģimenes pabalstiem un subsīdijām. Tāpēc LDP nāktos saskarties vai nu ar lielākiem valdības izdevumiem, padarot neapmierinātus vēlētājus, kurus vairāk interesē business, vai arī otrā gadījumā strādājošās sievietes varētu noslikties par labu opozīcijā esošajiem politiskajiem spēkiem. Tāpēc šāda veida politiskā stratēģija, atstājot sievietes pie mājas darbiem bija visnotaļ izdevīga.⁸³

⁸⁰ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, 51.

⁸¹ *ibid* p.47.

⁸² *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.12.

⁸³ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.12.

Iepazīstoties ar dažādiem avotiem, nākas secināt, ka Japānas darba tirgus ir diezgan nelabvēlīgs strādājošajām mātēm. Gan tas, ka Japānas sabiedrībā valda t.s. 3 gadu mīts, kad sievietēm ir jāpavada pirmie 3 gadi kopā ar bērnu, gan arī bieži vien diskriminācija no darba devēju puses, bieži vien izvēloties sievietes tikai maznozīmīgiem amatiem, ar domu, ka pēc bērna piedzimšanas viņa darbu pametīs, tāpēc nav nepieciešamības ieguldīt lielus līdzekļus šādu darbinieku apmācībā, savā veidā nostāda sievietes neērtā pozīcijā, balansējot starp darbu un ģimeni, kas nereti var novest arī pie tā, ka sievietes izvēlas vai nu mazāku skaitu bērnu (skatīt attēlu 2.1.), vai arī izvēlēties karjeru un atlikt laulību noslēgšanu (skatīt attēlu 2.2.), kas arī būtu uzskatāms par vienu no faktoriem straujajam dzimstības samazinājumam pēc 1986.gada, kad tika noslēgts Vienlīdzīgo Darba Iespēju likums, kas paredzēja vienlīdzīgas tiesības darba tirgū sievietēm un vīriešiem.

Aplūkojot visus iepriekšminētos faktoros, kas ietekmē sieviešu izvēli ģimenes veidošanā, var secināt, ka zemā dzimstība nav izskaidrojama tikai ar ekonomiskiem faktoriem. Šī problēma slēpjas daudz dziļāk sabiedrībā un tā kā notiek paaudžu maiņa, un sabiedrības uzskati par ģimenes lomu sadalījumu un vienlīdzību darba tirgū arī piedzīvo pārmaiņas, tad nenoliedzami tas atstāj iespaidu arī uz dzimstības līmeni. Tāpēc, lai šo tendenci mainītu, šķiet, nepietiek vien ar finansiālu palīdzību ģimenēm, bet būtu jāstrādā vairāk pie dzimumu vienlīdzības jautājumiem, kas spētu stimulēt sieviešu iespējas sabalansēt ģimenes dzīvi ar karjeru. Jo apskatot dažādus avotus, nākas secināt, ka gan pieaugošā interese pēc augstākās izglītības sieviešu vidū, gan arī pieaugošais skaits sieviešu darba tirgū liecina par to, ka sievietes aizvien vairāk izvēlas veidot karjeru, kas dažreiz var būt grūti savienojama ar bērnu audzināšanu.

Nākamajā nodaļā tiks aplūkots, kā un vai Japānas valdība ir ņēmusi vērā šos faktoros, kas ir daļēji saistāmi dzimstības līmeņa kritumā. Kā arī tiks aplūkots kādas programmas tā ir izveidojusi zemās dzimstības stabilizēšanai. Turklāt, tiks apskatīts, vai šīs programmas ir bijušas efektīvas dzimstības līmeņa paaugstināšanā.

3. VALDĪBAS CENTIENI STIMULĒT DZIMSTĪBU

Japānas valdība tika pārsteigta ar 1989.gadā vēsturiski viszemāko dzimstības koeficientu, kas bija 1.57. Tāpēc tā izveidoja sanāksmi, kurā tiktu lemts par iespējamajām metodēm, kā šo kritisko situāciju vērst par labu.⁸⁴

Japānas valdība ir izveidojusi 2 paņēmienus, kā veicināt dzimstības līmeņa uzlabošanos: (1) tiešās subsīdijas laulības un bērnu audzināšanas atbalstam, kā arī (2) institucionālās vides izmaiņšana, lai sekmētu jaunu laulību noslēgšanu un jaundzimušo skaita pieaugumu. Attiecībā uz tiešajām subsīdijām, Japānas valdība izveidoja bērnu pabalstus jau 1972.gadā. Tajā laikā ekonomika vēl bija straujā attīstības stadijā un dzimstības līmenis bija ap “aizvietojamības robežu”, tāpēc šis valdības solis vēl nevarētu tikt uzskatīts par dzimstības stimulācijas mēģinājumu. Drīzāk tas bija domāts kā atbalsts tām ģimenēm, kas nespēja tikt līdzīti tik ātrajai ekonomiskajai attīstībai un no tās izrietošajām pārmaiņām sociālajā sfērā. Šos pabalstus varēja iegūt tikai mājāsaimniecības ar zemiem ienākumiem, turklāt pabalsti tika izmaksāti tikai trešajiem un vēlāk dzimušajiem bērniem attiecīgajā ģimenē. Taču jau pēc 1990.gada, lai mēģinātu palielināt dzimstības līmeni, šie pabalsti tika būtiski palielināti.⁸⁵ Tomēr Japānas valdība pārsvarā ir veidojusi tikai finansiālas palīdzības programmas, bieži vien pieverot acis uz daudz dziļāku problēmu, kas ir viens no iemesliem zemajai dzimstībai, proti, Japānas nevienlīdzīgais darba tirgus.

Tālāk šajā darbā tiks aplūkotas Japānas valdības izveidotās programmas dzimstības stimulēšanai un mēģināšu atspoguļot vai šīs metodes ir bijušas efektīgas.

3.1. Tiešās subsīdijas bērnu audzināšanai

1991.gadā parlaments izdeva Bērnu kopšanas atvaļinājuma likumu, kas tika izveidots, lai atbalstītu strādājošās mātes. Likums paredzēja bezalgas bērna kopšanas atvaļinājumu līdz vienam gadam strādājošajai mātei vai tēvam, kam ir bērns, kas ir jaunāks par vienu gadu. Taču pabalsti neattiecās uz firmām ar pilnas nodarbinātības darbiniekiem, kur strādājošo skaits

⁸⁴Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4., p.8.

⁸⁵ Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.6. <http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukura-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

pārsniedza 30 darbiniekus. Kā arī pusslodzes darbinieki tika izslēgti no šī pabalsta saņemšanas.⁸⁶

Tāpat kā dažviet Eiropā, arī Japānā ir nepietiekams atbalsts publiskajiem un privātajiem bērnu dienas aprūpes centriem. Lai gan daļa no šīs nepietiekamības varētu tikt aizstāta ar pašas ģimenes palīdzību, piemēram, vecvecāku parūpēšanās par bērniem, kamēr vecāki strādā, taču ne visām sievietēm ir šāda iespēja. Sakarā ar šīm grūtībām ir manāmi audzis to sieviešu skaits, kurām tā arī nekad nav bērnu.⁸⁷

Un tā kā ar bērnu pabalstu palielināšanu ģimenēm vien nebūtu pietiekami, lai atrisinātu bērnu nepietiekamās aprūpes problēmu, tad jau 1994.gada decembrī Japānas valdība nāca klajā ar savu jaunizstrādāto projektu "Eņģeļa plāns". Šī programma uzsvēra nepieciešamību pēc iespējas apvienot darbu ar bērnu aprūpi, tādā veidā veicinot jauno cilvēku vēlmi pēc ģimenes pieauguma. Daļa no šīs programmas uzdevuma bija bērnu kopšanas atvaļinājuma likuma uzlabošana, lai varētu atbalstīt jauno ģimeņu ienākumus, kā arī atbrīvot tos no sociālās apdrošināšanas iemaksām 1994.gadā.⁸⁸

Cits šīs programmas mērķis bija atbalstīt strādājošās mātes. "Eņģeļa plāns" paredzēja izveidot vairākus dienas aprūpes centrus. Kā arī palielināt pēcskolas sporta aktivitāšu centru skaitu un izveidot jaunus ģimenes atbalsta centrus. Šie centri piedāvāja atsevišķu pakalpojumu klāstu, kā, piemēram, viens no tiem bija bērnu aizvešana no skolas līdz mājām, ja vecāki paši to nevarēja izdarīt. Taču mājsaimniecībām ar lielākiem ieņēmumiem nācās maksāt arī augstāku cenu par šiem pakalpojumiem, turklāt nereti lielākajās pilsētās šīm mājsaimniecībām pat tika atteikti šo ģimenes atbalsta centra pakalpojumi lielā pieprasījuma dēļ pēc šīs palīdzības. Atbilstība ģimenes atbalsta centra prasībām tika noteikta pēc atrašanās vietas,⁸⁹ tomēr šie valdības veiktie pasākumi bija nepietiekami un jaundzimušo skaits uz vienu sievieti joprojām turpināja samazināties (skatīt attēlu 3.1.).

1995.gadā jaunais Bērnu un Ģimenes kopšanas atvaļinājuma likums papildināja 1991.gadā pieņemto Bērna kopšanas atvaļinājuma likumu. Tāpat kā iepriekšējais arī šis likums paredzēja bērna kopšanas atvaļinājuma piešķiršanu vienam no vecākiem līdz vienam gadam. Tomēr tāpat kā 1991.gadā pieņemtajā likumā, arī jaunpieņemtajā likumā nepilnas slodzes

⁸⁶ Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.6. <http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukura-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

⁸⁷ Iwasawa, M., Kamta, K., Kaneko, R., et al., The End of Lowest-low Fertility in Japan? Spatial Analyses of the Fertility reversal after 2005. In: *International Union for the Scientific Study of Population Conference*, Marrakesh, October 2, 2009, p.7. <http://iussp2009.princeton.edu/download.aspx?submissionId=92289> [Aplūkota 26.02.2010]

⁸⁸ Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4., p.9.

⁸⁹ Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4., p.9.

darbinieki nebija tiesīgi saņemt šo atvaļinājumu. Taču jauninājumi bija tādi, ka jaunais likums atļāva līdz 3 mēnešu garu atvaļinājumu slima vecāka vai kāda cita ģimenes locekļa apkopei. Turklāt atvaļinājuma laikā darbinieks saņem 25% no savas algas, kas tiek izmaksāta no Darba apdrošināšanas fonda. Darba ņēmēja atvaļinājums tiek ieskaitīts pie strādājošā darba stāža, tāpēc darba devējam ir arī jāveic sociālās iemaksas par darbinieku tajā laikā, kamēr viņš atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā.⁹⁰

1999.gada decembrī valdība izveidoja “Jaunā Eņģeļa plānu” periodam no 1999.gada līdz 2004.gadam. Šis dokuments uzsvēra nepieciešamību pēc dzimumu vienlīdzības attīstīšanas, kā arī vajadzību nodrošināt vienlīdzīgus darba apstākļus. 2000.gada maijā tika veikti grozījumi attiecībā pret bērnu kopšanas atvaļinājumu un bērnu pabalstu apjomu. Tika paredzēts, ka bērna kopšanas atvaļinājumā esošajai personai pienākas 40% no algas visu laiku, kamēr tā atrodas bērna aprūpes atvaļinājumā. Savukārt bērna pabalsta saņemšanas amplitūda tika paplašināta līdz pirmsskolas vecuma bērniem, kas pirms tam tika izmaksāts tikai līdz 3 gadus veciem bērniem.⁹¹

Turklāt šis jaunais projekts paredzēja arī vēl vairāk paplašināt dienas aprūpes centru, pēcskolas aktivitāšu programmu un ģimenes atbalstu centru skaitu. Šie pakalpojumi tika dāsnīgi subsidēti, it īpaši lielākajās pilsētās. Piemēram, Tokijā valdības finansējums, lai atbalstītu dienas aprūpes centru piedāvātos pakalpojumus uz vienu bērnu sasniedza vienlīdzīgus vidējos mēneša ienākumus, kādus vidēji saņem Tokijā strādājošs vīrietis.

2000.gadā valdība nolēma atvieglot nodokļu maksātāju slogu un sāka daļēji sponsorēt darba devēja un darba ņēmēja sociālo drošības iemaksu summu, kamēr darbinieks atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. 2001.gadā tika veikti uzlabojumi Darba apdrošināšanas iemaksu likumā, kas pacēla bērnu kopšanas atvaļinājumā esoša darbinieka algu no 25% uz 40%.⁹²

Kopš 1989. gada 1.57 šoka bija pagājuši desmit gadi, līdz valdība sāka iekļaut savā programmā arī dzimumu nevienlīdzības problēmu kā vienu no iemesliem dzimstības samazinājumam, bet iepazīstoties ar dažādiem avotiem, dzimumu nevienlīdzība darbā un ģimenē acīmredzami bija viens no iemesliem vēlākai laulību noslēgšanai. Visus iepriekšējos gadus valdības centieni stimulēt dzimstību ir mērojami kā visai vāji, jo problēma tiek mēģināta

⁹⁰ Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.6. <http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukara-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

⁹¹ Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4., p.9.

⁹² Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.7. <http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukara-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

risināt, piedāvājot vairāk dienas aprūpes centru, lai sievietes varētu strādāt, bet netiek īsti risināta daudz dziļāka problēma - vai darba vidē vienalga nevaldīs diskriminācija.

2004.gada aprīlī tika pieņemts “Jaunais Eņģeļa plāns” un viens no tā panākumiem bija tā pieņemtais lēmums bērnu pabalsta izmaksas pagarināšanai no pirmsskolas vecuma bērniem, līdz jau 3.klases skolēniem.⁹³

2004.gada decembrī valdība deklarēja “Jauno-Jaunā Eņģeļa plānu” 2004.-2009.gada periodam. Šī programma uzsvēra pašvaldību un privāto kompāniju lielo lomu bērnu aprūpes atbalsta attīstīšanā, kā arī dzimuma vienlīdzības veicināšanā. Turklāt šī periodā programmā tika ar atzīmēta nepieciešamība radīt jaunatnei lielāko ekonomisko neatkarību. Kas ir skaidrojams ar lielo *frīteru*⁹⁴ pieaugumu.⁹⁵

Pie šiem diviem Japānas jauniešu sabiedrības fenomeniem būtu pieskaitāms arī modes žurnālu izveidotais termins *hanako*⁹⁶, lai apzīmētu t.s. “vientuļās aristokrātes”, kas vēl aizvien dzīvo ar vecākiem, un kuru ienākumi ir pielīdzināmi kabatas naudai. Viņas ir inteligentas un kulturālas, bet tajā pašā laikā arī vieglprātīgas, egocentriskas, epikūriskas un modes vergi. Īsumā viņas ir ideālie patērētāji, kas nedarīs neko, kas ir pārāk grūts vai prasīs lieku piepūli. Viņas ir vienas un 20-29 gadus vecas, kā arī ir pieņēmušas žurnālu radīto moto, ka viņas no dzīves sagaida kaut ko vairāk nekā tikai karjeru vai principi baltā zirgā. Turklāt *hanako* arī nevēlas atkārtot savas mātes dzīvi, kas strādā pagaidu darbos, kur būtībā darba stundas ir vienādas pilna laika darba stundām, bet darbs ir pliekans un monotons, kas nesniedz nekādu gandarījumu. Pēc šiem darbiem viņa ir pārgurusi, bet atnākot mājās tāpat nesaņem pienācīgu gandarījumu no vīra puses. *Hanako* vienkārši neuzskata, ka tāds darbs ir šo pūļu vērts, tāpēc nevēlas sekot tādai pašai pieredzei kā viņu mātes.⁹⁷

Taču ar valdības veiktajiem papildinājumiem bērnu aprūpes attīstībā vien nepietiek un par to liecina tas, ka strādājošās mātes nereti tika rakstījušas vēstules dažādām Japānas avīzēm sūdzoties par dienas aprūpes centru nepietiekamību. Šīm sievietēm galvenā problēma bija tā, ka šo dienas aprūpes centru skaits ir nepietiekami liels, turklāt šie centri bija arī nebija pretimnākoši attiecībā pret strādājošām mātēm, nosakot konkrētus laikus, kad bērni būtu jāizņem no šiem aprūpes centriem. Visvairāk šīs sievietes norāda tieši uz bērnu aprūpes centru ierobežoto skaitu, kuri ir paredzēti bērniem, kas jaunāki par 3 gadiem. Turklāt rindas, lai

⁹³ Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4., p.4.

⁹⁴ *frīteri* – Japānas jaunieši 15-34 gadu vecumā, kuri pēc vidusskolas vai universitātes beigšanas nestrādā atrast pastāvīgu darba vietu, lai nopelnītu naudu iztikai piepelnās ar pagaidu darbiem un nereti dzīvo pie vecākiem.

⁹⁵ Suzuki, T., Fertility Decline and Policy Development in Japan, *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4, p.9.

⁹⁶ *hanako* – modes žurnāls Japānā ar nosaukumu *Hanako*, kas apraksta jaunākās modes tendences. Tā auditorija ir jaunas sievietes, bez konkrētas darba vietas, kuras dzīvo uz vecāku rēķina. Termins *hanako* ir radies, lai apzīmētu šo fenomenu.

⁹⁷ Jolivet, M. *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997, p.141.

reģistrētos šiem centriem ir garas, turklāt process kādā tiek izvēlēts, kuri bērni tiks pieņemti un kuri nē ir diezgan neskaidrs. Pat ja šie bērni tiek pieņemti, tad nereti dienas aprūpes centri nespēj nodrošināt šo strādājošo sieviešu vajadzības, kā, piemēram, garākas stundas, ko bērni varētu pavadīt dienas aprūpes centros, kā arī aplīmušo bērnu aprūpi. Šo iemeslu dēļ sievietēm nereti nākas ņemt palīdzību no privātajiem dienas aprūpes centriem.⁹⁸

Tāpēc, iespējams, Japānas valdībai būtu jāpievērš vēl lielāka uzmanība tam, vai tiek pilnībā nodrošināta sieviešu iespēja apvienot darbu ar bērnu audzināšanu, ja šo dienas aprūpes centru skaits izrādās nepietiekams, jo viens no iemesliem zemajai dzimstībai ir tieši sieviešu nevēlēšanās izkrist no darba tirgus.

Līdzās bērnu pabalstiem un dienas aprūpes centru izveidei, kas kalpo par nodrošinājumu veiksmīgai sieviešu karjeras apvienošanai ar bērnu audzināšanu ne mazāk svarīga ir arī darba vides uzlabošana. Estevez-Abe un Braintona (*Estevez-Abe un Brinton*) uzsver to, ka Japānas darba tirgus ir tik skarbs pret japāņu sievietēm, ka ar bērnu kopšanas atvaļinājumu un bērnu aprūpes centru palielināšanu varētu nebūt pietiekami, lai būtiski stabilizētu sieviešu iespējas balansēt ģimenes dzīvi ar karjeru. Tātad šāda veida valdības politika varētu nebūt pietiekama, lai sievietes varētu attīstīt savu karjeru un palielināt dzimstības līmeni. Japānai būtu jāveic krasas pārmaiņas tās darba tirgū, lai izveidotu sievietes statusu vienlīdzīgāku vīrieša statusam, tādā veidā stimulējot arī augstāku jaundzimušo skaita pieaugumu.⁹⁹

Darba vidi, proti, darba devēju, kolēģu un visas sabiedrības attieksmi kopumā vajadzētu padarīt ģimenei draudzīgāku, tāpēc nākamajā apakšpunktā tiks aplūkots kā Japānas valdība mēģina veicināt labvēlīgāku attieksmi pret cilvēkiem, kuri ir nolēmuši veidot ģimeni.

3.2. Institucionālās vides uzlabošana.

Iepriekš minētie valdības veiktie uzlabojumi sociālo pabalstu un aprūpes centru izveidē nav ieviesuši krasas pārmaiņas dzimstības izmaiņā laika periodā no 1990-2004.gadam (skatīt att. 3.1.), un acīmredzami ar valsts piedāvātajām subsīdijām bērnu audzināšanai vien nepietika. Problēma sakņojas daudz dziļāk sabiedrībā, un lai to izmainītu būtu jāmaina darba devēju un darba ņēmēju attieksme attiecībā pret ģimenes un darba attiecību apvienošanas. Bija nepieciešamas pārmaiņas institucionālajā vidē un viens no šādu pārmaiņu ierosinātajiem bija 2002.gadā valdības izsludinātais plāns “plus viens”. “Plus viens” nozīmēja to, ka būtu nepieciešams vēl vairāk stimulēt dzimstību ģimenēs. Šis plāns paredzēja pārliecināt vīriešus,

⁹⁸*Political Economy of Japan's Low Fertility.* (ed.Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.112.

⁹⁹ *Political Economy of Japan's Low Fertility.* (ed.Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.155.

lai tie vairāk tiktu iesaistīti un palīdzētu bērnu aprūpē un audzināšanā. Turklāt arī tika uzsvērtā t.s. “bez rindu” politika attiecībā pret dienas aprūpes centriem, piedāvājot vēl lielāku dienas aprūpes centru izplešanos.¹⁰⁰

„Plus viens” plāna mērķis bija izveidot ģimenēm draudzīgāku atmosfēru darba vietā, atstājot mēģinājumus uzlabot bērnu aprūpes attīstības kvalitāti vai kvantitāti otrajā plānā. Šis plāns Japānai ir daudz ambiciozāks par vienkārši finansiālu bērnu aprūpes stimulēšanu, jo šī plāna uzdevums ir izmainīt pastāvošo struktūru un atmosfēru darba vietās. Šajā plānā tiek paredzēts ierobežot darba devēju negatīvo attieksmi pret darbiniekiem, kuri ņem bērnu kopšanas atvaļinājumu, piedāvājot šiem darba devējiem subsīdijas dažādu projektu izveidei, kas varētu motivēt darbiniekus pieņemt šo bērnu kopšanas atvaļinājumu, turklāt šis plāns arī paredzēja, ka darba devējam būtu nepieciešams nenoslogot darbinieku ar pārāk daudz virsstundām, un vecākiem ar maziem bērniem piešķirt elastīgāku darba grafiku un samazinātas darba stundas.¹⁰¹

Tāda veida uzlabojumi darba vietā un ceļā mainīt sabiedrības un darba devēju viedokli attiecībā pret strādājošajām mātēm, kā ideja varētu būt veiksmīga, tomēr ir jāatceras, ka ģimenes lomu sadalījums gan ģimenē, gan sabiedrībā valdošais sievietes statuss un bieži pieņemtie stereotipi, par to, ka sievietei ir jāpamet darbs pēc bērna piedzimšanas, nav tik viegli izmaināmi.

2003.gadā parlaments izsludināja “jaunās paaudzes” likumu, kurš paredzēja plāna “plus viens” ieviešanu. Likums norādīja uz problēmu, ka daudzi no vecākiem (pārsvarā sievietes) nekad neņēma bērna kopšanas atvaļinājumu, kam par iemeslu tiek uzskatīta kolēģu un darba devēju noraidošā attieksme. Tādēļ likums ieviesa jaunus pasākumus, kā veicināt labvēlīgu sociālo atmosfēru, lai iedrošinātu jaunos vecākus pieņemt bērna kopšanas atvaļinājumu. Lai to panāktu valdība nāca klajā ar lēmumu, ka kompānijām ar vairāk nekā 300 darbinieku skaitu ir jāizstrādā plāns kā palielināt dzimstību starp viņu darbiniekiem un šis plāns bija jāiesniedz valdībai līdz 2005.gada 1. aprīlim. Ja viņu izstrādātais plāns tiktu apstiprināts, tad šai firmai izsniegtu logotipu, kas norādītu uz šī plāna akceptēšanu, un šo logotipu firma varētu izmantot gan savās reklāmās, gan uz saviem produktiem. Logotipa augšējā daļa vēsta “mēs atbalstām mūsu darbiniekus, kas audzina bērnus”, lejā esošais uzraksts – “valdības apstiprināts, bērniem draudzīgs”. Firmu skaits, kas iesniedza šos plānus, 2005.gadā auga ļoti strauji.¹⁰²

¹⁰⁰ Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.7. <http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukara-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

¹⁰¹ *Political Economy of Japan's Low Fertility*. (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.144.

¹⁰² Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.7. <http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukara-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

Atsaucoties uz “nākamās paaudzes” likumu, pašvaldībām ir jāizveido un jāformulē to dzimstības veicināšanas programmas. Starp īstenotajām programmām viens no unikālākajiem piedāvājumiem bija kompensācijas izmaksa 50\$ apmērā katru mēnesi sievietēm sākot ar viņu piekto grūtniecības mēnesi.

Vēl viena no problēmām ar ko nākas saskarties jauniešiem, kad tie izvēlas veidot ģimenes ir saderīga partnera atrašana. Ja agrāk laulāto partneri savam bērnam izvēlējās vecāki, tad mūsdienās šo tradīciju aizstāj dažādi iepazīšanās dienesti, kas sāk spēlēt aizvien lielāku lomu laulību tirgū. Lielākā daļa lielo *keirecu* (系列 - *keiretsu*)¹⁰³ jau šobrīd piedāvā dažādu iepazīšanās dienestu pakalpojumus saviem darbiniekiem. Lai šo pakalpojumu nodrošinātu ir noslēgti līgumi ar dažādām iepazīšanās dienestu firmām, kas Japānā ir aptuveni 3100. Turklāt 2005.gada janvārī valdība izveidoja speciālu ekspertu komiteju, kuras pienākums bija aplūkot iespējas, kā valdība varētu finansēt “laulības informācijas pakalpojumus” tajos iekļaujot ne vien iepazīšanās dienestus, bet arī dažādus kursus, lai attīstītu komunikācijas prasmes starp sievietēm un vīriešiem.¹⁰⁴

Šī valdības aktivitāte liecina par to, ka tā ir norūpējusies par zemo dzimstības līmeni un cenšas dažādos veidos to stimulēt, pat ja tas ietver palīdzību jauniešiem atrast piemērotu partneri. Kas parādā to, ka pie zemās dzimstības cēloņiem valdība ir ņēmusi vērā arī sakarību starp laulību atlikšanas tendenci un zemo jaundzimušo skaitu pēdējos gados uz ko uzmanību vērta arī vairāki citi autori.

Tomēr, lai gan summārais dzimstības koeficients uz brīdi 2006.gadā palielinājās no 1.26 uz 1.32, kas varētu būt skaidrojams ar acīmredzamajiem valsts mēģinājumiem atbalstīt jaunās ģimenes, kopējās dzimstības līmenis turpināja samazināties, 2009. gadā sasniedzot jau viszemāko dzimstības līmeni Japānā pēdējo 100 gadu laikā, kas ir 1.21 bērns uz vienu sievieti.¹⁰⁵

Nav īsti skaidrs, kāpēc valdības veiktajiem uzlabojumiem sociālajā sfērā nav pārāk lielu panākumu dzimstības līmeņa veicināšanā. Viena no teorijām ir tāda, ka modernās sabiedrības ir zaudējušas agrāko interesi par bērniem un ka dzimstības samazināšanās ir neizbēgama. Bez šaubām gan zemais bērnu mirstības līmenis, gan adekvāta pensiju sistēma, gan dzīves dārdzība un iespējamā cena, kādā būtu jāmaksā ja izvēlētos audzināt bērnus nevis veidot karjeru, mūsdienā cilvēkiem liek vairākas reizes pārdomāt bērnu radīšanas nepieciešamību pēc ģimenes

¹⁰³ keirecu – radniecīgu uzņēmumu kopa, kurus apvieno ilgtermiņa sadarbība un uzticība.

¹⁰⁴ Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R. The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. In: *United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006, p.7. <http://www.unescap.org/esid/psid/meetings/FertilityTransition/Matsukara-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]

¹⁰⁵ Suzuki, T. The Latest development in Population in Japan, *The Japanese Journal of Population*, 2009., N 1. vol.7., p.2.

pieauguma veidošanas nekā agrārajās sabiedrībās. Lai gan bagātajās demokrātijās šie iemesli nevarētu tikt uzskatīti par visnozīmīgākajiem.¹⁰⁶

Vēl cits variants ir tāds, ka šīm izveidotajām reformām ir nepieciešams laiks, lai tās sāktu darboties un spētu stimulēt dzimstības līmeni. Bet viens no nozīmīgākajiem iemesliem varētu būt tas, ka tikai ar bērnu aprūpes atbalstu vien nepietiek. Pirms tam būtu jātiek galā ar daudz dziļāku problēmu – nevienlīdzīgo lomu sadalījumu starp dzimumiem gan darbā, gan arī ģimenē. Un kamēr firmas nemainīs savu darbinieku nolīgšanas politiku un nesāks pieņemt darbā sievietes uz vienlīdzīgiem nosacījumiem kā vīriešus, tikmēr vīrieša, kā ģimenes apgādnieka un maizes pelnītāja statuss pats no sevis nemainīsies. Šīs kulturālās atšķirības valdība nav spējīga izmainīt. Atkārtota dzimstības līmeņa paaugstināšana būs atkarīga nevis no valdības panākumiem, bet gan no izmaiņām attiecīgās kultūras ģimenes modelī. Lai gan ir redzamas iezīmes Ziemeļeiropas vājā ģimenes modeļa pārņemšanai Dienvidēiropā, šāda ģimenes modeļa maiņa būtu salīdzināmi daudz grūtākā Austrumāzijā. Attiecībā uz iepriekšminētajiem faktiem, viszemākā dzimstība Japānā būs gan daudz ilgāka, gan arī lielāka nekā tās pašas problēmas skartajā Eiropā.¹⁰⁷

¹⁰⁶*Political Economy of Japan's Low Fertility.* (ed. Rosenbluth, M.F.), Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006, p.148.

¹⁰⁷ *ibid* p.144.

NOBEIGUMS

Zemā dzimstība ir dabiska atbilde uz socioekonomiskām pārmaiņām attiecīgajā valstī, tāpēc raugoties no šāda skatu punkta, Rietumeiropas un Ziemeļeiropas valstis, kā arī angliki runājošās valstis, kas ir izvairījušās no viszemākā dzimstības līmeņa, būtu jāaplūko kā izņēmumi, kam ir nepieciešams izskaidrojums. Šīm valstīm ir tādas kopīgas kultūras iezīmes kā vājas ģimenes saites, samērā augsts sievietes statuss sabiedrībā, agra bērnu neatkarība no vecākiem, kā arī augsts ārlaulībā dzimušo bērnu īpatsvars. Kamēr šīs iezīmes veiksmīgi atturēja iepriekšminētās valstis no noslīdēšanas līdz viszemākajam dzimstības līmenim, Dienvideiropas un Austrumeiropas valstis, kā arī Austrumāzijas valstis nespēja pretoties socioekonomiskajām pārmaiņām, kas noveda tās līdz viszemākajam dzimstības līmenim.¹⁰⁸

Tāpēc, lai izskaidrotu zemo dzimstību Japānā, ir jāpievērš lielāka uzmanība tieši iedzīvotāju uzvedībai attiecībā pret ģimenes uzbūvi un ģimenes lomu sadalījumiem, nevis skaidrot zemo dzimstību vienīgi ar pagaidu finansiālām grūtībām.

Šī darba mērķis bija atainot to, ka zemajai dzimstībai ir tiešs sakars ar jaunajām tendencēm Japānas sabiedrībā, kas varētu būt saistāmas gan ar paaudžu maiņu, gan ar jauniem sabiedrības uzskatiem un domāšanas veidu, kas atspoguļojas gan tendencē noslēgt laulības aizvien vēlāk, gan arī izvēlēties mazāku skaitu bērnu ģimenē. Sabiedrībai nākas balansēt starp iepriekšējo paaudžu tradīcijām un jaunās paaudzes dzīvesveidu, tāpēc varētu nodalīt 4 faktorus, kas zināmā mērā ietekmē dzimstības līmeni:

- ģimenes lomu dalīšanas modelis
- jauniešu nevēlēšanās pārāk agri uzsākt patstāvīgu dzīvi no vecākiem
- sabiedrības prasība pēc labi izglītotiem bērniem
- sieviešu augošā vēlme pēc karjeras veidošanas

Iepriekšminētajos faktoros ir novērojama sabiedrības uzskatu nevienprātība, kas noved pie zemās dzimstības rezultāta. Tā, piemēram, ģimenes lomu dalīšanas dēļ, laulības institūcija nereti zaudē savu pievilcību jauniešu acīs un tie aizvien biežāk izvēlas novilcināt to brīdi, kad tie varētu stāties laulībā. Arī sieviešu augošais izglītības līmenis norāda uz to, ka sievietes aizvien biežāk izvēlas veidot karjeru, ģimenes dzīvi atstājot otrajā plānā vai arī izvēloties ģimenē tikai vienu bērnu (skatīt att.2.1), tāpat arī tas, ka japāņu bērnu izglītībā ir nepieciešams ieguldīt gan lielus finansiālus līdzekļus, gan arī vecāku darbu ir par iemeslu tam, kāpēc vecāki izvēlas ģimenē mazāk bērnus.

¹⁰⁸ Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4, p.6.

Rakstot šo darbu, nācās secināt, ka viens no iemesliem zemajai dzimstībai ir tieši sabiedrības paaudžu maiņa un ar to saistītā sabiedrības domu un vērtību izmaiņa, tajā skaitā attieksme arī pret sievietes statusu sabiedrībā. Lai gan sievietēm teorētiski ir atvēlēta vienlīdzīga loma, gan sabiedrībā, gan darba tirgū, tad viņām tomēr bieži vien nākas saskarties ar diskrimināciju darbā un no viņām vēl aizvien tiek sagaidīts, ka viņas iekļaujas ģimenes lomā sadalījumā, izpildot savus sievas vai mātes pienākumus, neatkarīgi no tā, vai viņa veido karjeru vai nē, tādā veidā liekot sievietēm izvēlēties starp darbu un ģimenes dzīvi, jo nereti šos abus pienākumus ir grūti sabalansēt.

Arī valdība nepārprotami ir saskatījusi, kādas problēmas varētu rasties, ja jaundzimušo skaits saglabās līdzšinējo dzimstības līmeni, un ir izrādījusi iniciatīvu dzimstības līmeņa paaugstināšanā, izveidojot dažādas programmas, kā, piemēram, „Eņģeļa plāns” un „Jaunais Eņģeļa plāns”. Tomēr šīs valdības īstenotās programmas ir vairāk tendētas uz finansiālu palīdzību ģimenēm, neveltot pietiekamu uzmanību vienlīdzības jautājumiem un sociālajām īpatnībām, kas, iespējams, ir radījušas zemo dzimstības līmeni.

Tikai 2005.gadā valdība izveidoja atsevišķu programmu, kuras nosaukums ir „Plus Viens” un tās mērķis ir risināt vienlīdzības problēmu darba tirgū, tomēr arī šis plāns ir izrādījies visai neefektīvs un nav būtiski izmainījis zemo dzimstības līmeni pēdējo gadu laikā, kas norāda uz to, ka ar valdības programmām vien nav līdzēts, lai mainītu pastāvošo tendenci, kur dzimstības līmenis ir nokritis ievērojami zem t.s. ”aizvietojamības” robežas.

Ir dažādas kulturālās atšķirības, kuras valdība nav spējīga izmainīt. Atkārtota dzimstības līmeņa paaugstināšana būs atkarīga nevis no valdības panākumiem, bet gan no izmaiņām attiecīgās kultūras ģimenes modelī. Lai gan ir redzamas iezīmes Ziemeļeiropas vājā ģimenes modeļa pārņemšanai Dienvidēiropā, šāda ģimenes modeļa maiņa būtu salīdzināmi daudz grūtākā Austrumāzijā,¹⁰⁹ tāpēc, lai stimulētu dzimstības līmeni būtu nepieciešams novērst faktorus, kas ir vainojami pie šīs negatīvās tendences. Tas nozīmē, ka sabiedrībai ir nepieciešams mainīt attieksmi pret ģimenes lomā sadalījumiem, nenodalot sievietes kā vienīgās, kurām ir jāuzņemas rūpes par bērnu, tādā veidā dodot iespēju viņām veiksmīgi sabalansēt karjeru ar ģimenes dzīvi un tādā veidā padarot laulības institūciju daudz pievilcīgāku viņu acīs.

LITERATŪRAS SARAKSTS

¹⁰⁹ Suzuki, T. Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4., p.6.

Atoh, M. Very Low Fertility in Japan and Value Change Hypotheses. *Review of Population and Social Policy*, 2001, N 10.

1. **Atoh, M., Akachi, M.** Low Fertility and Family Policy in Japan: In an International Comparative Perspective, *Hitosubashi University Repository*, 2003.6.

Bengston, L.V. *Aging in East and West: Families, States, and the Elderly*. New York: Spring Publishing Company, 2001.

Central Intelligence Agency <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2102rank.html> [Aplūkota 07.04.2010.]

Dynamics of Values in Fertility Change, (ed. **Richard Leete**), New York: Oxford University Press, 2004(1999).

Feyrer, J., Sacerdote, B., Stern, A.D. Will the Stork Return to Europe and Japan? Understanding and Fertility within Developed Nations. *Dartmouth College*, June 9, 2008.

<http://www.dartmouth.edu/~jfeyrer/JEPfertility.pdf> [Aplūkota 20.02.2010]

2. **Jolivet, M.** *Japan, the Childless Society? The Crisis of Motherhood*. London: Routledge, 1997.

3. **Hayashi, K.** Women`s Policy in Low-Fertility Society:It`s Policy Implications, *Public Health* N 43(3), 1994.

4. **Hitoshi, M.** Time Use Survey in Japan, *Seminar In Time Use Survey*, December 8, 1999.

http://www.unescap.org/STAT/meet/timeuse/tus_japan.pdf [Aplūkota 23.03.2010]

5. **Hurd D.M., Yashiro N.** *The economic effects of aging in the United States and Japan*, Chicago: The University of Chicago Press, 1997.

6. **Iwasawa, M., Kamta, K., Kaneko, R.,et.al.**, The End of Lowest-low Fertility in Japan? Spatial Analyses of the Fertility reversal after 2005. *In: International Union for the Scientific Study of Population Conference*, Marrakesh, October 2, 2009.

<http://iussp2009.princeton.edu/download.aspx?submissionId=92289> [Aplūkota 26.02.2010]

7. **Kawahashi, Y., Ikegami, K.** Reviving Japan`s Low Fertility Rate:Struggle for True Gender Equality, *In: 2nd Asian Women Parliamentarians` and Ministers` Conference*, Canberra, June 30,2004. http://www.pgpd.asn.au/Asian_Women%27s_Meeting/kawahashi%20-%20Japane%27s%20ageing%20population.pdf [Aplūkota 20.04.2010.]

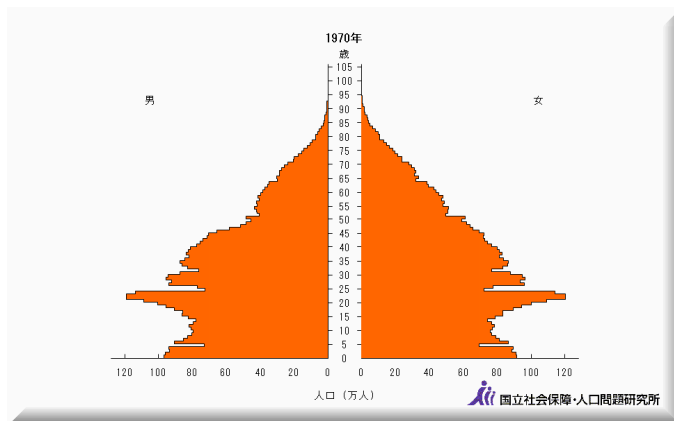
Latvijas Statistikas Gadagrāmata 2008, Latvijas Republikas Centrālā Statistikas pārvalde, 2008.

Mason, A. *Population change and economic development in East Asia*. **Stanford: Stanford University press, 2001.**

8. **Matsukara, R., Ogawa, N., Retford D. R.** The Emergence of Very Low Fertility in Japan: Changing Mechanisms and Policy Responses. *In: United Nations ESCAP's Seminar on Fertility Transition in Asia*, Bangkok, December 18-20, 2006.
<http://www.unescap.org/esid/psis/meetings/FertilityTransition/Matsukura-Japan.pdf> [Aplūkota 21.02.2010]
9. *Political Economy of Japan's Low Fertility.* (ed.**Rosenbluth, M.F.**)
Palo Alto, CA, USA: Stanford University Press, 2006.
10. **Ogawa N., Retherford D.R.** Japan's Baby bust. *East-West Working Papers, Population and Health Series*, 2005, N 118.
11. **Sutton M.** Lowest-low Fertility in Japan: Consequences for a Once Great Nation, *Ritsumeikan University, Bulletin of Geography Socio-Economic Series*, 2009 N. 12.
http://www.bulletinofgeography.umk.pl/12_2009/04_sutton.pdf [Aplūkota 21.02.2010]
12. **Suzuki, T.** Fertility Decline and Policy Development in Japan. *The Japanese Journal of Population*, 2006, N 1, vol.4 http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2006_3/suzuki.pdf [Aplūkota 21.02.2010]
13. **Suzuki, T.** The Latest development in Population in Japan, *The Japanese Journal of Population*, 2009., N 1. vol.7. http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2009_4/Web%20Journal_05.pdf [Aplūkota 19.03.2010]
14. **Devasahayam, T. W., Yeoh, B.** *Working and Mothering in Asia: Images, Ideologies and Identities* Singapore: National University of Singapore, 2007.
15. 国立社会保障・人口問題研究所 <http://www.ipss.go.jp/index-e.html> [Aplūkota 28.02.2010]
16. 青木, 玲子; Vaithianathan, Rhema, ドウメイン投票法は日本の少子化対策になるか?, 一橋大学, 2009年6月1-14 [http://hermes-ir.lib-hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/17525/1/pie_dp435.pdf](http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/17525/1/pie_dp435.pdf) [Aplūkota 23.03.2010]
17. 総務省統計局 <http://www.stat.go.jp/index.htm> [Aplūkota 20.02.2010]

1.1.att.

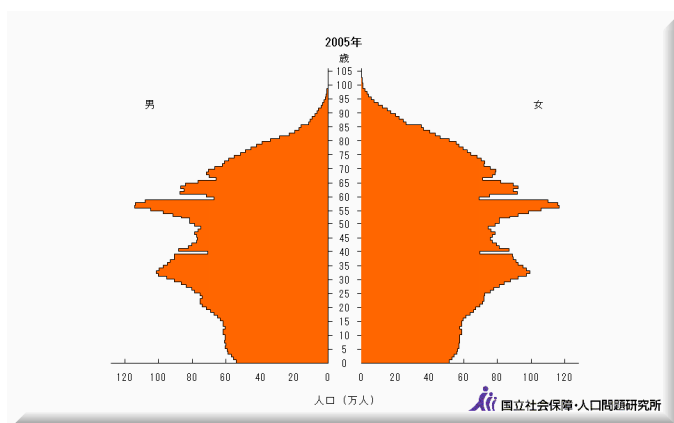
Iedzīvotāju vecuma piramīda 1970.gadā

国立社会保障・人口問題研究所 <http://www.ipss.go.jp/site-ad/TopPageData/pyra.html>[Aplūkota 28.02.2010]

1.2.att.

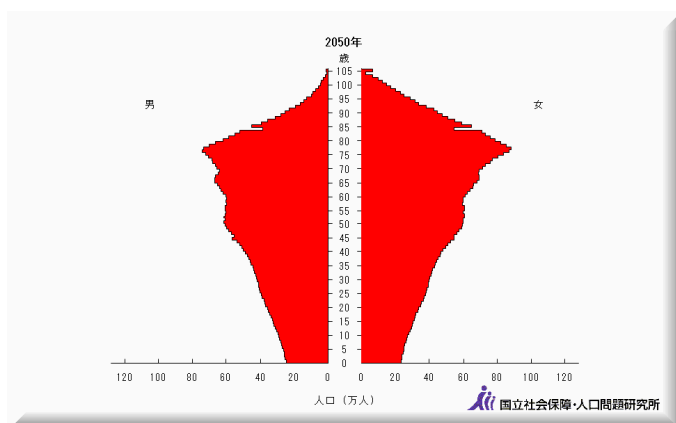
Iedzīvotāju vecuma piramīda 2005.gadā

国立社会保障・人口問題研究所 <http://www.ipss.go.jp/site-ad/TopPageData/pyra.html>[Aplūkota 28.02.2010]

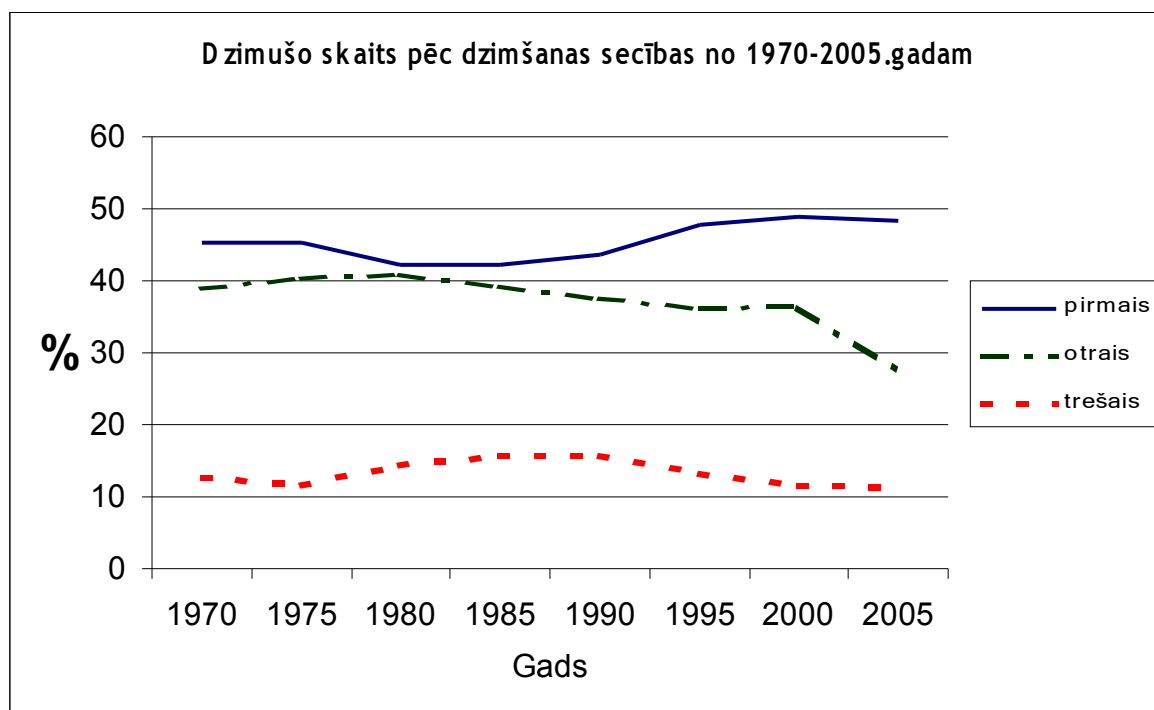
1.3.att.

Iedzīvotāju vecuma piramīda 2050.gadā

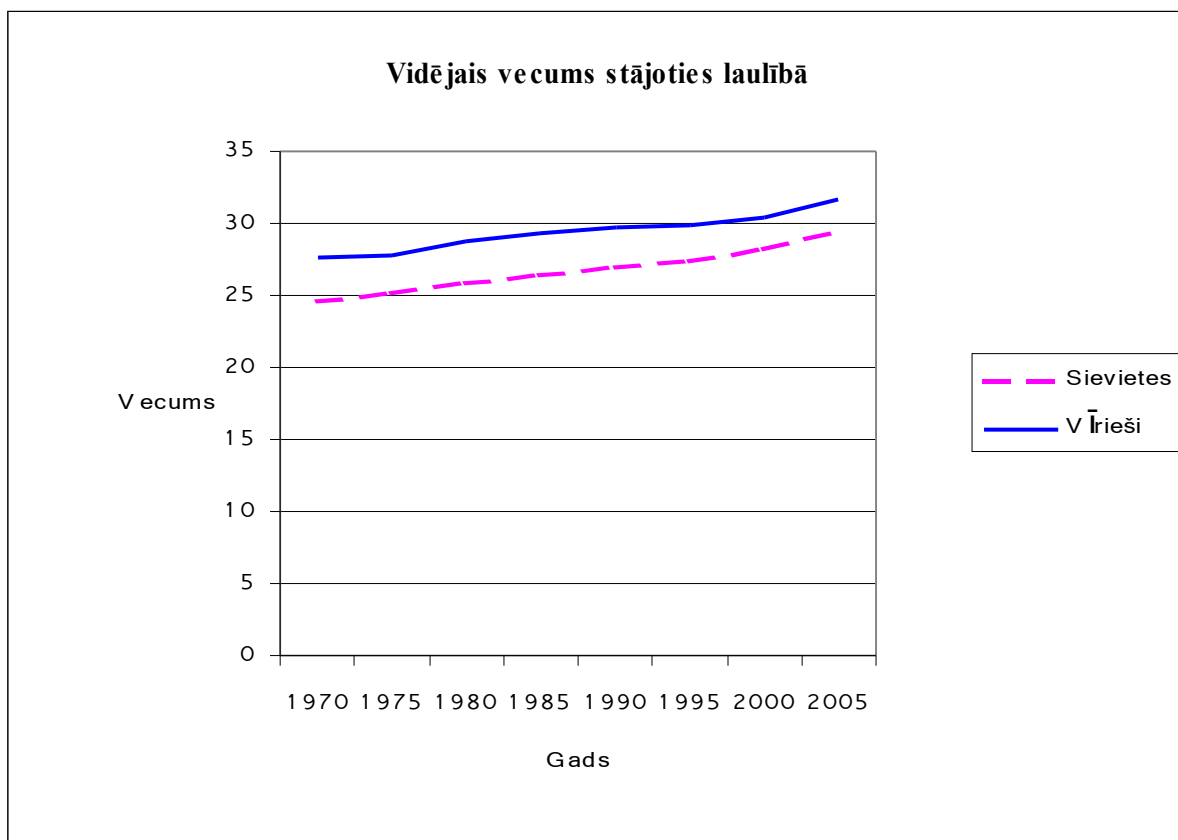
国立社会保障・人口問題研究所 <http://www.ipss.go.jp/site-ad/TopPageData/pyra.html> [Aplūkota 28.02.2010]

2.1. att.

Dati attēlam ņemti no Nacionālā Populācijas un Sociālās drošības pētījumu institūta datiem.(National Institute of Population and Social Security Research) <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2008/PSJ2008-04.pdf> [Aplūkota 19.03.2010]

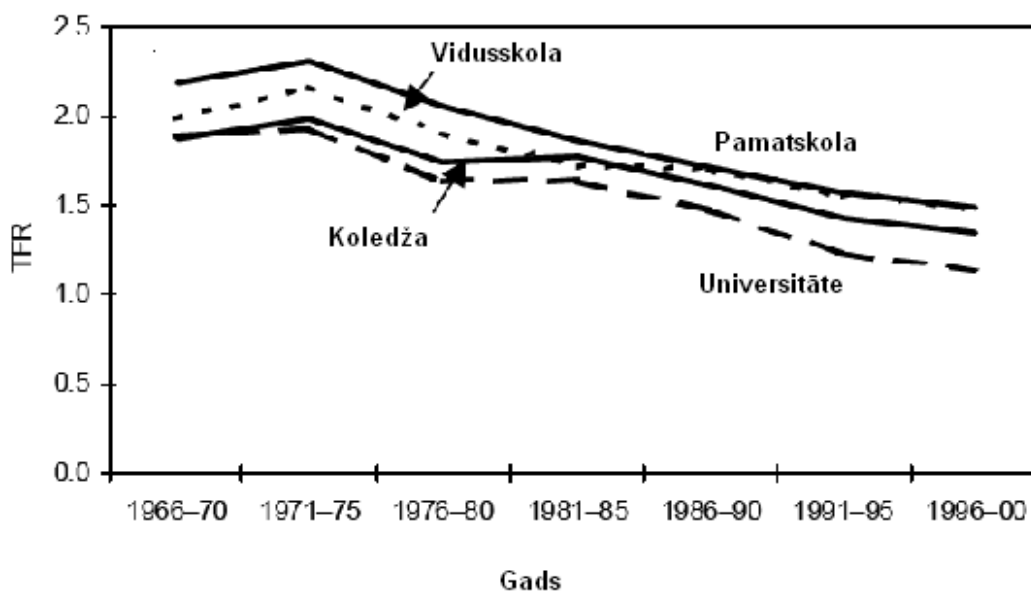
2.2. att.

Dati attēlam ņemti no Nacionālā Populācijas un Sociālās drošības pētījumu institūta datiem. (National Institute of Population and Social Security Research) <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2008/PSJ2008-04.pdf> [Aplūkots 19.03.2010]

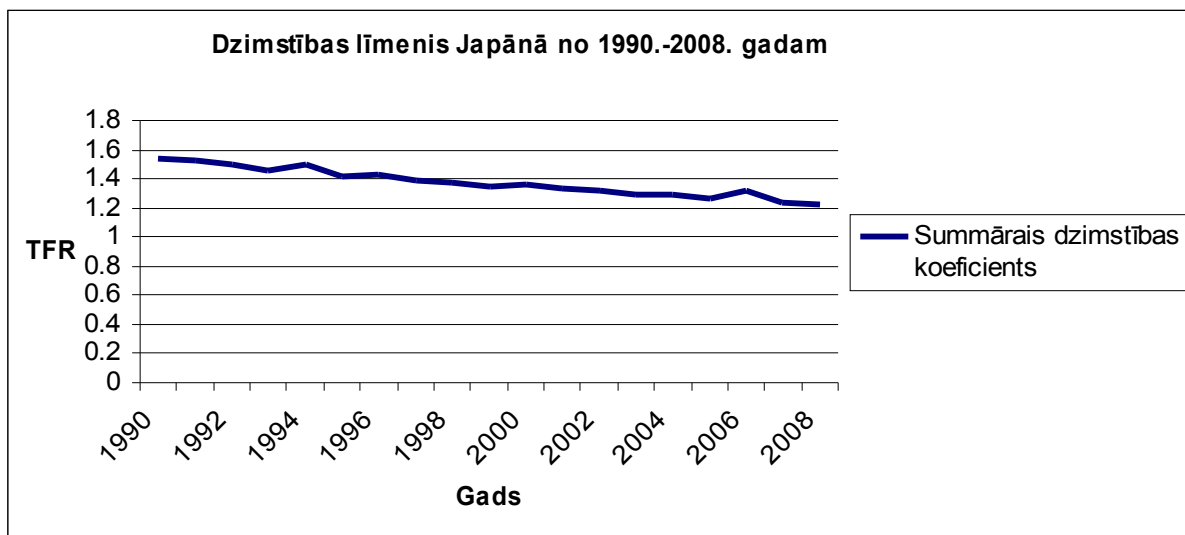
2.3. att.

Summārais dzimstības koeficients atkarībā no sieviešu izglītības līmeņa.

Ogawa N., Retherford D.R. Japan's Baby bust. *East-West Working Papers, Population and Health Series*, 2005, N 118. p.32.

3.1. att.

Dati attēlam ņemti no Nacionālā Populācijas un Sociālās drošības pētījumu institūta datiem. (National Institute of Population and Social Security Research) <http://www.ipss.go.jp/p-info/e/psj2008/PSJ2008-04.pdf> [Aplūkots 19.03.2010]

Bakalaura darbs “Japānas zemā dzimstības problēma: Sabiedrības paudžu maiņas rezultāts” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Marta Vēvere

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: asoc. profesore Agnese Haijima

Recenzents:

Darbs iesniegts Āzijas studiju nodaļā 13.05.2010

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījuma komisijas sēdē

Komisijas sekretāre: